

En este material encontrarás diferentes actividades con el propósito de iniciar el aprendizaje de la lectura y escritura, además descubrirás los diversos usos que puedes darle a tu lengua. Recuerda que ésta sirve cuando la usas.

Ja nuna he'mi ndunthi ya 'befi pa ga ndui ri nxadi ha ra nt'ot'i, n'ehe ga pädi ndunthi ya m'ui pa ri hñä. Gi mbeni ra mahyoní ri hñä ra hñähñu.

2^a Edición

Rá he'mi dätä jä'i
Libro del adulto

Dí fudi ga nxadi ne dí huts'i ma hñä. Ra Hñähñü

Empiezo a leer y escribir en mi lengua. Hñähñü

Hñähñü • Hñöhño • Hñähñä • Hñätho • Hñuhu • Hñähmu • Otomí • Hñähñu • Hñöhño • Hñähñä

T'unitho
DISTRIBUCIÓN GRATUITA

Hñähñü • Hñöhño • Hñähñä • Hñätho • Hñuhu • Hñähmu • Otomí • Hñähñu • Hñöhño • Hñähñä

M ... Modelo
E Educación
VyT para la Vida
y el Trabajo

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega

Autoría
Guillermina Duarte Hernández
Elisa Vivas Zúñiga

Adaptación de contenidos
Mauro Espinosa Bautista
José Alejandro Ángeles González
Evaristo Bernabé Chávez
Susana Hernández Luna
Ana Lilia Landaverde López

Colaboración
Jovita Sileverio Romero (Estado de México)
Emigdio Cruz Marcos (Estado de México)
Gumecindo Ortiz Pérez (Estado de Hidalgo)
Victorino Vicente Gómez Barranco (Estado de Hidalgo)

Asesoría y revisión técnico-pedagógica
Guillermina Duarte Hernández
Ewald F. Hekking Sloof

Coordinación gráfica
y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández
Jorge Alberto Nava Rodríguez
Ricardo Figueroa Cisneros

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Jesús Eduardo García Castillo
José Agustín Escamilla Viveros
Laura Sainz Olivares

Diseño
Adriana Peña Cervantes

Diagramación
Adriana Peña Cervantes
Mónica Montserrat Rivera Ochoa

Diseño de portada
Isabel Gómez Guízar

Ilustración de portada
David Rojas Gutiérrez

Ilustración
Richard Zela Vázquez

Fotografía
Guadalupe Velasco Ballesteros

Este material tiene como antecedente los contenidos producidos en la primera edición, cuyos créditos son: Desarrollo de contenidos: Gumercindo Ortiz Pérez, Heriberto Salinas Pedraza. Apoyo técnico: Equipo técnico hñähnu. Producción editorial: J. Alberto Rivera Sánchez. Diseño gráfico: María Engracia Martínez Navarro, María del Carmen González Díaz, Angélica G. Anaya Acevedo, Carlos Ramírez Benítez, Ricardo Osorio Jiménez, Norma García Manzano, Luis Aguirre Ollinger, Juan Antonio Romo Arellano. Fotografía: Luis Villaseñor Valadez. Ilustración: Francisco Javier Bautista, María Teresa Almanza. Cuidado de la edición: Javier García Manzano Julio C. Tovar Hernández, Juan Antonio Romo Arellano.

Empiezo a leer y escribir en mi lengua. Hñähnu. MIBES 1. Libro del adulto. D. R. 1997 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D. F., C.P. 06140.
Segunda edición 2010.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autoras, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin la autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo.* Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua:* 970-23-500-4
ISBN *Empiezo a leer y escribir en mi lengua.* Hñähnu. MIBES 1. Libro del adulto:

Impreso en México

Ra nt'ui mfädi

Xihé'mi

Ra nt'udi 4

Hanja da thoki 5

Ma ga hoju ya k'oi 9

Ra hmunts'a mfädi n'aa 16

Ra mudi mfädi 18

Ra nyoho mfädi 33

Ra nhñuu mfädi 46

Ra ngoho mfädi 63

Ra nkut'a mfädi 79

Ra hmunts'a mfädi yoho 94

Ra mudi mfädi 96

Ra nyoho mfädi 113

Ra nhñuu mfädi 129

Ra ngoho mfädi 146

Ra nkut'a mfädi 162

Ra nt'udi

Rá däta ngunt'uti ya däta jä'i. Ut'a'i nuna xeni ra te ne ra 'befi (MEVyt) "Dí fudi ga nxadi ne dí huts'i ma hñä. Ra hñähñu", xa thoki pa ge'i gi ñä ra hñähñu ne gi ne gi fudi gi pädi gi nxadi ne gi huts'i nuna hñänu.

Nuna mfixt'ofo, pe'tsi yoho ya hmunts'a mfädi ne n'aa ngu n'aa ya hmunts'a mfädi pe'tsi kut'a ya mfädi, habu ma gi tini ya nxadi, ya mfeni, habu ma gi tini nehe ya nt'ohñä ne ya nt'ohni, ne nhekitho nuya nt'ot'i ge tsixa yá mfädi ya ñähñu nuya hñuu ya hai ha 'bui nuya ñuhuyu: Maxei, M'onda, ne Njunthe.

Nuna he'minu ma da zits'i n'aa hmunts'a hñä di pa ha ra ngäts'i n'aa ngu n'aa ya xeni ma da max'i gi ñä ngu ma'ra ne gi pädi ma'ra.

Ma gi pe'tsi n'a he'mi nxadi ne 'ra ya nt'ohñä da max'i gi pädi.

Di xi'ahe gi umba ri mui ne hingi kop'utho.

Hanja da thoki

Ja ma gi tingua n'aa nt'udi ha gä'tho ya 'befi ne njap'ü gi pädi tema mfädi hñä ma gi pädi.

Ya 'befi nxädi

Hanja gi ñähu: nuna nt'udinü ne da xi'i gi hñet'i xa ñho ya k'oi ua ya t'ofo ne gi ñähu yo'ä mahyonи ra nhehe ne ra t'ot'i.

'Bet'o nthet'i: nuna nt'udinü xi'i ge nuna 'befinü ma gi beni m'et'o te da mämhä nuna t'ofo t'a'i, jange ma gi nuu ya k'oi, rá däta ya t'ot'i, rá njät'i, ne te di hñäxkui ma'ra ya t'ofo.

Ra nxädi ya t'ofo: nuna nt'udinü xi'i gi 'yots'e ne gi jamasu gi nxädi xa ñho nuna t'ofo. Beni hinge hones n'agi gi nxädi ne gi beni gä'tho, 'yäpi da nxädi man'agi nu'mu mahyonи.

Ra zomfeni ya hñä: nuna nt'udinü xi'i gi beni ne gi tini ya mfeni xa nsu xka nxädi.

Nxadi hñä: nu'mu gi tinga nuna nt'udinu xi'i gi mpefi gi hyoni ya mfeni ne ya hñä ne hanja o rá 'ñuu.

Ra nxadi ya hñä: nuna nt'udinu xi'i gi nxadi ne gi nuu ya nt'ot'i, gi hyandi ndui ua jäts'i.

Ra nhu nt'ot'i: nuna nt'udinu xi'i ya 'befi ma da max'i gi pädi habu pa ya nt'ot'i, ne gi hyandi n'ehe habu pa däta ua ch'ulo.

Ya 'befi huts'i

Unga mfeni: nuna nt'udinu xi'i gi hyandi xa ñho nuya k'oi ne nuna mfeni ne gi mää habu mahyon ra t'ot'i.

Ra thoka mfeni ra nt'ot'i: nuna nt'udinu di xi'ahe gi beni togo ma gi 'yotui, te ma gi xipi ne hanja, di pœui nu'ä gi ne gi 'yot'i.

Ra nt'ot'a mfeni: nuna nt'udinu ma gi tini habu xi'i gi k'onts'i ua gi 'yot'i nu'ä xka beni, ne gi ne gi 'yot'i.

Rá thoka mfeni ra nt'ot'i: nuna nt'udinu di xi'ahe gi beni togo ma gi 'yotui, tema gi xipi ne hanja, di peui nu'ä gi ne gi 'yot'i.

Ra nt'ot'a xeni mfeni: nuna nt'udinu xi'i gi nxadi ne da zo ri mfeni nya xeni di njap'u ya hñä ne hanja o yá 'ñuu.

Ra nt'ot'a hñä: nuna nt'udinu xi'i gi 'yot'i ya hñä ne gi hyandi hanja ku ya nt'ot'i nsi'i.

Ra huts'i ya nt'ot'i: nuna nt'udinu xi'i gi nuu hanja xi nt'ot'i ne gi pädi te rá 'befi, habu di pa ya däta ua ya tulo ne habu di ma pa da tsq da mää nu'ä di beñhu.

Gi pädi tengu ra mfeni nt'ot'i: nua ma gi hyandi teme hingi ñheé nya mfeni nt'ot'i, gi pädi tengu ne te gi japi nuna hñä ne hanja gi othu.

Nu'ä da max'i

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede: xki hyanda nuna k'oinu xi'i ge ma gi hyeki ya nt'ot'i ha ya xeni ntheki.

Habu 'bui ya ñähñu.

Hidalgo

Actopan
Alfajayucan
Atotonilco el Grande
Cardonal
Chapantongo
Chilcuautla
El Arenal
Francisco I. Madero
Huehuetla
Huichapan
Ixmiquilpan
Metztitlán
Mixquiahuala de Juárez
Nicolás Flores
Pacula
Progreso de Obregón
San Agustín Tlaxiaca
San Bartolo Tutotepec
San Salvador
Santiago de Anaya
Tasquillo
Tecozaulta
Tenango de Doria
Tepeji del Río
Tepetitlán
Tezontepec de Aldama
Tula de Allende
Tulancingo de Bravo
Zimapán

Estado de México

Acambay
Aculco
Amanalco
Capulhuac
Chapa de Mota
Huixquilucan
Iturbide
Jilotepec
Jilotzingo
Jiquipilco
Jocotitlán
Lerma
Metepec
Mexicaltzingo
Morelos
Nicolás Romero
Ocoyoacac
Otzolotepec
San Mateo Atenco
Soyaniquilpan
Temascalcingo
Temoaya
Timilpán
Toluca
Villa del Carbón
Zinacantepec

Querétaro

Amealco
Cadereyta
Ezequiel Montes
Santiago de Querétaro
Tolimán

Ma ga hoju ya k'oi

Te da bädi:

- Ma gi 'bäthu gi hoju ya 'ñuu nt'it'i
- Ma gi ut'ihu ri 'yehu

Ma ga nduihu ga juhu ra nt'othehñä.

Ndenthali (Tolimán)

Ma ga nduihu ga juhu ra nt'othehñä.

Nt'ókuä (San Ildefonso)

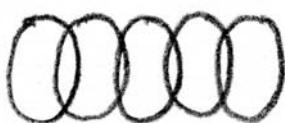
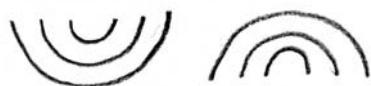

Ma ga nduihu ga juhu ra nt'othehñä.

Nsantyago Nt'ähi (Santiago Mezquititlán)

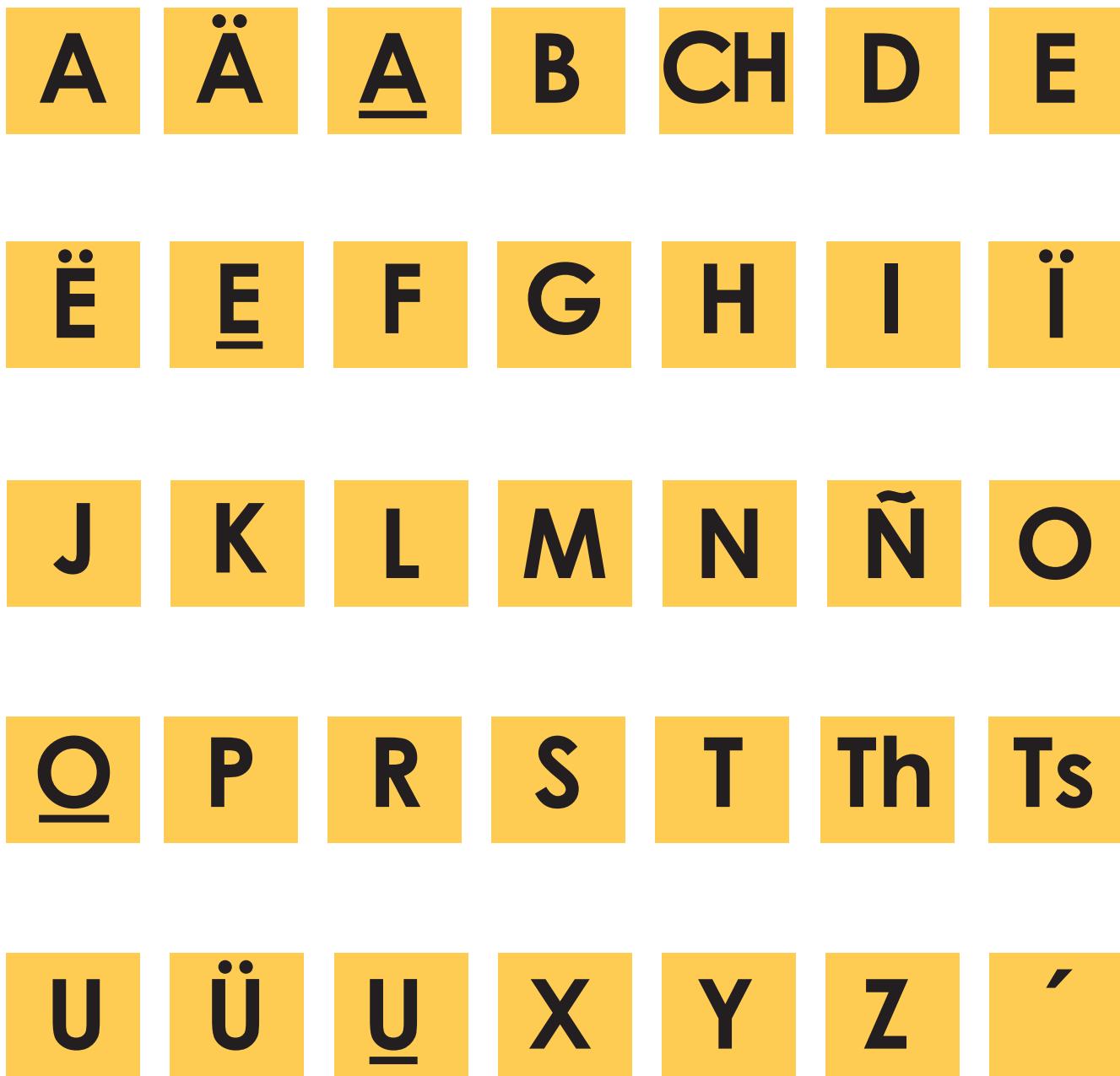

Hoki ndunthi ya k'oi ha ya 'ñuu.

Ra hmunts'i nt'ot'i ra hñähñu

Hyandi ne huts'i ra hmunts'i nt'ot'i ra hñähñu.

a ä a b ch d e

ë e f g h i ï

j k l m n ñ o

ó p r s t th ts

u ü u x y z '

Nua gi huts'i ra hmunts'i nt'ot'i ra hñähñu.

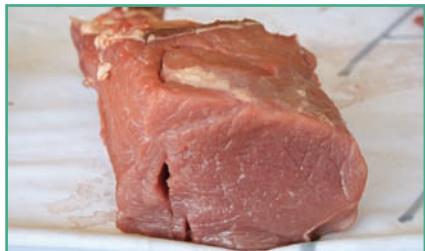

Neeki ya hñä ngu xi mää ra hmunts'i nt'ot'i.

Hñuni

ngo

juni

thuhme

Ya njät'i

th̄eni

k'angi

d̄onza

Ya dutu

'bitu

zexthi

pahni

¿Tema nt'ot'i gá ja ne gá huts'i ra hñä hñähñu?

1

Ra hmunts'a mfädi n'aa

Ra dätä jä'i:

- Ma da gu hanja da hyandatho ra nxədi hñähñu.
  - Ma da hyoki ya t'ofo ha ra hñä hñähñu.
  - Ma da hyandi ne da huahni ya nt'ohñä ne 'ra ya nt'ohni ha ra hmunts'i nt'ot'i hñähñu.
  - Ma da hyandi tengu 'ra ya t'ofo.

Ra müdi mfädi

Te da bädi:

- Da hyoni ya mfeni ha ya k'oi.
- Da nxädi n'aa he'mi nts'ohni.
- Da hyandi te ne da mää ra he'mi nts'ohni.
- Da k'onts'i nuya bi ehe ha ra he'mi nsüni.
- Da k'onts'i ya hñä ne da hyandi tema lengu nt'ot'i ne ya däta nt'ot'i.
- Da dini ya nt'ohñä **a**, **ä**, a, **e**, e, **i**.
- Da müdi da beni yo'ä huts'i ya lengu nt'ot'i ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi tengu nuya t'ofu ha nuya he'mi nsüni ne ra he'mi nts'ohni.
- Da heeki nuya t'ofu xi hyandi ha nuna müdi mfädi.

Ma ga nxädihu

Gi nuhu ya k'oi ne gi ñähu.

iJa gehnu ra nguu!

M'empabi ra nänä Juana,
írakagi ra nseki.

iBi nts'onki ha ra
tsútbi!

¿Habu gi beni bi 'yo nuya jä'i nheki ha ra k'oi?

¿Teme gi beni pefi ra ñóho?

¿Tema he'mi gi beni häni nuna 'behñä ha ra yoho k'oi?

¿Teme thogi ha ra hñu k'oi?

¿Habu xka hñäni nu'ä gá hñäts'i? Xka hñäge n'aa ra he'mi ra gent'ä
ra he'mi nts'ohni hñähñu.

Gi nuhu nuna he'mi nts'ohni ne gi ñähu.

¿Habu bi thoki ra he'mints'ohni?

¿Teme mfädi da tsq gi tini ha nuna he'mints'ohni?

¿Ham'u di hoñhu n'a he'mints'ohni?

¿To'o bi hyoki?

Gi nxədi ra he'mints'ohni.

<p>HE'MI NTS'OHNI</p> <p>ZONTE: Fidel Jacinto Patricio</p> <p>MENGU: Domicilio Conocido el Rincón Nt'okwā</p> <p>NTS'OHNI: Juana Blas Pascacio</p> <p>HABU'BU: Domicilio Conocido, Yospi Nt'okwā</p> <p>YO'A: Ma gi ñhanthu ha nzaya.</p> <p>HAM'U DA MA DA M'AHNU: 13 /03/2007</p> <p>HAM'U BI THOKI: Ngunzaya Nt'okuä</p> <p>TEMA XENPA: 10:00 A.M.</p>	<p>HE'MI NTS'OHNI</p> <p>RA JÄ'I: Juana Blas Pascacio</p> <p>DELEGACIÓN SAM ILDEFONSO TULTEPEC AMEALCO, QRO.</p> <p>Ma n'anguui di xi'i gi ekua ha nuna nguts'utui o ha ma 'ye nuna ra 'ret'a ma hñu ra hñu zänä ra jeya ra yom'o yoto, ra 'ret'a xudi pa gi ñhanthu ha nzaya. Nsi'i ge nu'mu hingi tsogni ra pa ne xeni pá ge ma da nju'i.</p> <p>Ra hnini Nt'okuä ra Ndegdo Maxei. Ra Nzaya Nt'okuä.</p>
--	---

Xipi ma'ra.

¿Togo rá thuuhu ra jä'i tu nuna h̄e'mi nts'ohni?
 ¿Teme däta ngu nzaya hyoki ra h̄e'mi nts'ohni?
 ¿Teme ya pa hyoki ra h̄e'mi nts'ohni?
 ¿Teme ya pa ra jä'i da ma ha ra däta ngu nzaya?

Kuati nuna di juati xa ñho ya mfeni.

Habu ma da
m'gi ra 'behñä

Tema pa ne te
ma xenpa da
ma da m'gi

Nu'mu hinda
zoni ra pe ne
raxenpa da...

Tema hnini
ts'ohni...

'ret'a ma hñu
ra hñu nzänä
ra je耶e yom'o
ne yoto ra
'ret'a xudi

Da thots'e

Ha ra ngu
ts'utbi

Nt'okuä

Xipa ma'ra nuya xka thädi.

Nxadi ya mfeni, thoki ne gi nuu ya hñä.

Ra nzaya nt'okuä.

Ma n'anguui di xi'i gi ekua.

Mahyoni da m'a ha nzaya ra hnini.

Nsi'i ge nu'mu hingi tsəni ra pa ne xəni pa ge ma da nju'i.

Gi nxadi ra thogi ya hñä ne gi ñähu ndana di hñäts'i.

gute

ts'oki

ñhandi

ts'utui

ñhegi

mfei

ñhogamui

↗ Gi hñet'i ra thogi ya hñä ne gi nxädi ya nt'ohñä.

a	'ba 'rok'a pada paxi	ää	nänä kähä t'äxi k' <u>e</u> ñä
ä	x <u>aa</u> hai d <u>a</u> id <u>a</u>	e	ne mexe pede pe
e	t' <u>e</u> gi 're <u>t</u> 'a pe' <u>ts</u> i u <u>e</u> ne	i	Xi meni hyadi ts'i

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

↗ Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi
'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuna mfeni.

Xi 'bukua ri he'mi nsuni
ri bätси, mäle Paula.

Jamädi
'yothete.

iHää, mäle
Paula jange
di 'ra'i!

¿Ha ma ga huxkua
ga'tho yá nsuni ma
bätси 'yothete?

iXa ñho njap'u da tsa
ga tsixa ga'tho ya nsuni
t'umbi ma tsi t'ulo bätси!

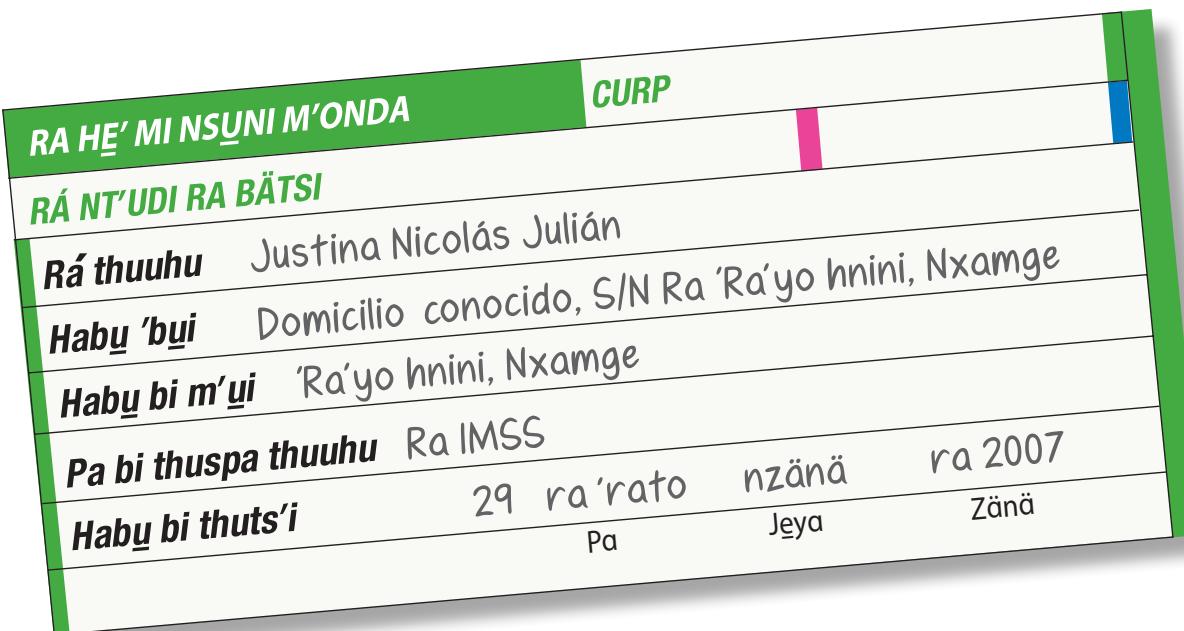

¿Tema bi dätbabi ra 'behñä nuna ra 'yothete?

¿Te ra 'befi nuna he'mi nsuni?

¿Te gi benge ha xa ñho ga'tho ya bätси di the n'aa he'mi nsuni?

↗ Gi nxadi nuna he'mi nsuni bi t'umbabi nuna 'behñä ne ñähu.

¿Te ra 'befi n'aa he'mi nsuni?

¿Tema t'ofo tu ha nuya he'mi nsuni?

¿Nuya nsuni t'untho ua nthai?

¿Ham'u bi m'ui ri lele?

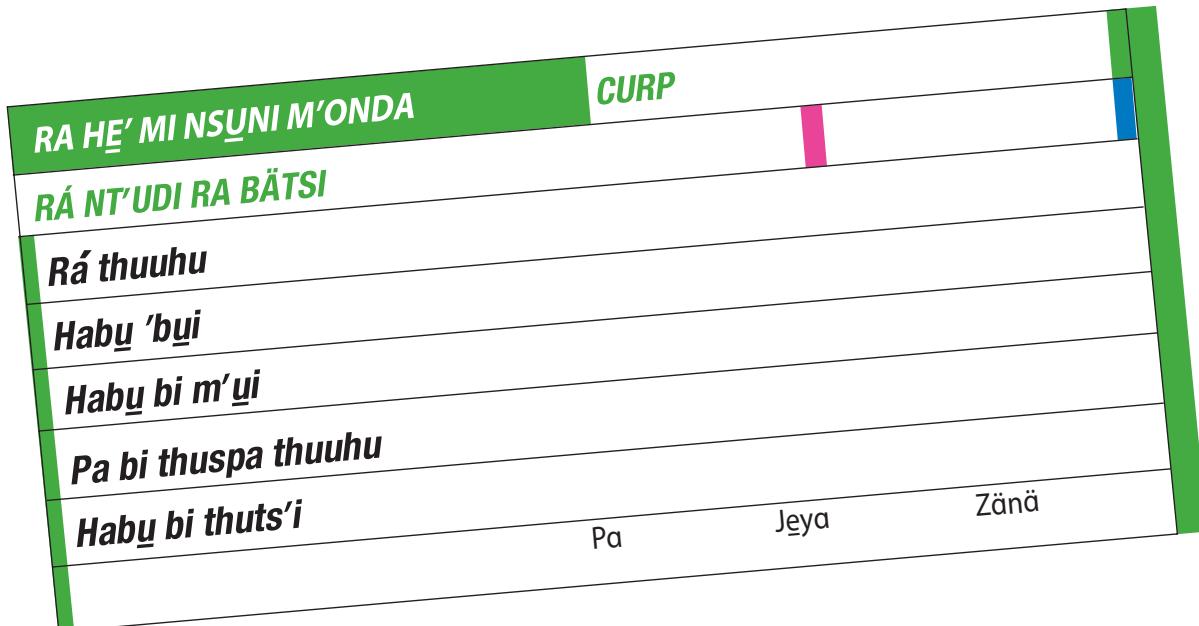
¿Habu bi m'ui ri lele?

¿Ham'u ga hñuspi rá thuuuhu ri lele?

 Beni n'aa nuya ri bätси mi m'ui ne gi ñuts'i nuna ra he'mi nsuni. Beni ga'tho nu'ä di thuts'i.

 Hyandi, hoki xa ñho ne
udi ma'ra.

K'onts'i nuya mfeniyu.

Ra ñ_oho häni n'aa ra h_{e'mi}nts'ohni.

Ra pa goho ra yoho zänära yom'oo ma yoto.

Nubyá ha xka hñäni n'aa h_{e'mi}.

¿Togo hoki nuna h_{e'mi}nts'ohni?

K'onts'i nuya hñä.

nxutsi

metsi

ts'unt'u

pa

thuuhu

jeya

zänä

Juati ya hñä gi hñuts'i ya nt'ot'i di ñepi, ne gi nxädi.

a a jäää

p d

p xi

t d

ä ä h ä

t' xi

k'eñ

ñ

a a di

d

id

t i

e e k e

p d

p

hm

e e ni

p tsi

u ne

ts

j hn i n i

hyad

ts'

  x

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

 **Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä
ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.**

 **Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya
lengu nt'ot'i.**

Ra **Ana** peui rá dada ha ra däta ngu nzaya.

Ra ñ'oho **Ernesto** ba **ehe** ngetho bi ts'ohni.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyeeki nuya hñä ne gi hñuts'i ngu di 'ñepi ha nuya njot'i.

HE'MI NTS'OHNI	
ZONTE:	Fidel Jacinto Patricio
MENGU:	Domicilio Conocido el Rincón Nt'okwā
NTS'OHNI:	Juana Blas Pascacio
HABU 'BUL:	Domicilio Conocido, Yospi Nt'okwā
YO'A:	Ma gi ñanthu ha nzaya.
HAM'U DA MA DA M'AHNU: 13 /03/2007	
HAM'U BI THOKI: Ngunzaya Nt'okuä	
TEMA XENPA: 10:00 A.M.	
HE'MI NTS'OHNI	
DELEGACIÓN	Juana Blas Pascacio
SAN ILDEFONSO TULTEPEC AMEALCO, QRO.	
Ma n'anguui di xi'l gi ekua ha nuna nguts'utui o ha ma 'ye nuna ra 'ret'a ma hñu ra hñu zänä ra jeya ra yom'o yoto, ra 'ret'a xudi pa gi ñanthu ha nzaya. Nsí'i ge nu'my hingi tsjni ra pa ne xeni pá ge ma da njü'i.	
Ra hnini Nt'okuä ra Ndegdo Maxei.	
Ra Nzaya Nt'okuä.	

RA HE'MI NSUNIM'ONDA	CURP		
RÁ NT'UDI RA BÄTSI			
Justina Nicolás Julián			
Domicilio conocido, S/N Ra 'Ra'yo hnini, Nxamge 'Ra'yo hnini, Nxamge			
Ra IMSS			
29	ra'rato	nzänä	ra 2007
	Pa	Jeya	Zänä

Ra mfeni
M'onda
Nt'óthe

Ñähu.

¿Habu thoni n'aa ngu n'aa?
¿Nu'i ndana xka hñä ne yo'ä?
¿Te tsoo ri mfeni nuya mfeniyu?

Ra nyoho mfädi

Te da bädi:

- Da beni ya mfeni bi ehe ha n'aa he'mi nthuxthuhu.
- Da hyandi ga'tho nu'ä di ehe ha n'aa he'mi nthuxthuhu.
- Da k'onts'i ga'tho ya hñä bi ehe ha n'aa he'mi nkohi yot'i.
- Da k'onts'i ya hñä ne da hyandi ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi ya nt'ohñä **o**, o, **u**, u.
- Da beni hanja mpifi ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi ne da beni nuya hñä bi ehe ha ya he'mi nthuxthuhu ne he'mi nkohi yot'i.
- Da hye eki ya hñä bi ehe ha nuna mfädi.

Ma ga nxadihu

Nxadi ne hyandi nuya mfeni xa 'ñep'u.

¿Habu ma gi hñuspi rá thuuhu ri bátsi?

¿Teme huts'i ha nuna ra he'mi nthuxthuhu ri bátsi?

¿Te ra 'bəfi n'aa he'mi nthuxthuhu?

¿Tema nt'udi tsits'i rá he'mi nthuxthuhu ri bátsi?

Hñet'i nuna he'mi nthuxthuhu, nxadi ne meya teme tu ne da tsə gi hñuspi rá thuuhu ri bätsi.

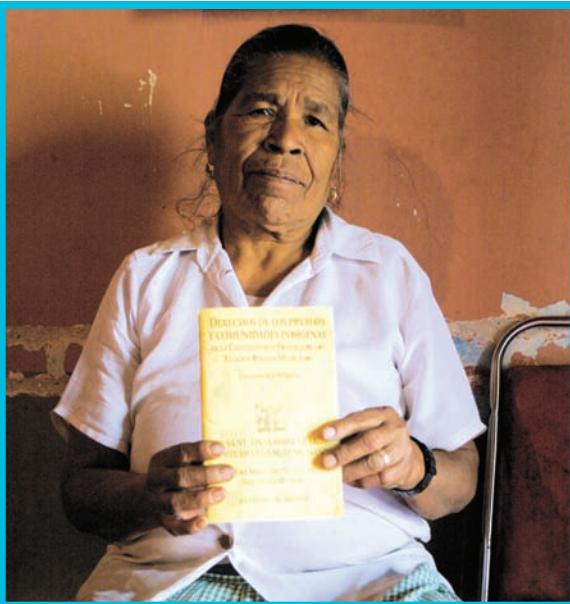
YA HMUNTS'A HYODI ME M'ONDA
RA HYODI NDÄSE NJUNTHE
RA NTHUXTHUHU

NUÀ MANGA RÁ HYODI NJUNTHE NDÄSE HA NGU MANGA RA TS'UTUI RA NTHUXTHUHU NUNA HYODI HNINI. DÍMA: MA MAJUANI GE NU RA MFIXTOFO 1 RA JEYA 1961 RA NTHUXTHUHU DÁTA HNINI GE NU MATS'UTUI, HA RA NXI 1904 JAUJA HA RA MFIXTOFO GA NTHUXTHUHU NUÀ BI 'YOFO RA NTHUXTHUHU NDA MAURO JORGE ESPINOSA BAUTISTA NUNI SAN ANTONIO EL GRANDE HUEHUETLA, NJUNTHE GO GEHNA PETSTI NUUYA YA NOYA:	
RA HE'MI NTHUXTHUHU	
THUUHU <u>ALFREDO VEGA ÁNGELES</u> HAMU BI M'U 09 RA PA 04 ZANA 1986 HORA BI TSI TE ☒ XADU ☐ METSI ☒ NXUTSI ☐ HABU DI M'U <u>SAN ANTONIO EL GRANDE HUEHUETLA, NJUNTHE</u> BA EHE: RA DADA ☐ RA NANÁ ☐ DI YOHO ☒ MANA ☐ XA 'YOH RA THUJUH ☐	
YA DADA	
THUUHU <u>ALFREDO VEGA</u> YA JEYA 35 HABU RA DAHN ME M'ONDA THUUHU <u>JULIETA ÁNGELES</u> YA JEYA 30 HABU RA DAHN ME M'ONDA	
YA XITA	
XITA <u>JOSÉ VEGA</u> YA JEYA 60 HABU RA DAHN ME M'ONDA ZUZU <u>GLORIA BAUTISTA</u> YA JEYA 60 HABU RA DAHN ME M'ONDA XITA <u>CARLOS ÁNGELES</u> YA JEYA 65 HABU RA DAHN ME M'ONDA ZUZU <u>MA. DOLORES GONZÁLEZ</u> YA JEYA 60 HABU RA DAHN ME M'ONDA	
MA GE DADI	
THUUHU <u>PATRICIO PADRE</u> YA JEYA 45 HABU RA DAHN ME M'ONDA THUUHU <u>ANASTACIO PÉREZ</u> YA JEYA 32 HABU RA DAHN ME M'ONDA No. DE CERTIFICADO DE NACIMIENTO _____ C.R.I.P. _____	
MA N'AA RA JÁ'I BA TSI RA BÄTSI	
THUUHU _____ YA JEYA _____ RO RA JAU _____ UNGA NUNA HE'MI NGU MANGA RA HMA 386 NGU MANGA RA NTHUXTHUHU JA NJUNTHE RA PA 25 RA ZANA 05 RA JEYA 1986 RA NDA RA NGU NTHUXTHUHU RA K'OIR RA NSIHNI	
SELLO DE LA OFICIALIA DEL REGISTRO DEL ESTADO DE HIDALGO PODER EJECUTIVO	

¿Tema däta hnini bi thoki ra he'mi nthuxthuhu xka nxadi?
 ¿Te rá thuuhu nuna jä'i xi thuts'i? ¿Tema jeyé bi m'ui?
 ¿Te rá thuuhu yá dada?
 ¿Xa thuspi yá pale n'ehe?

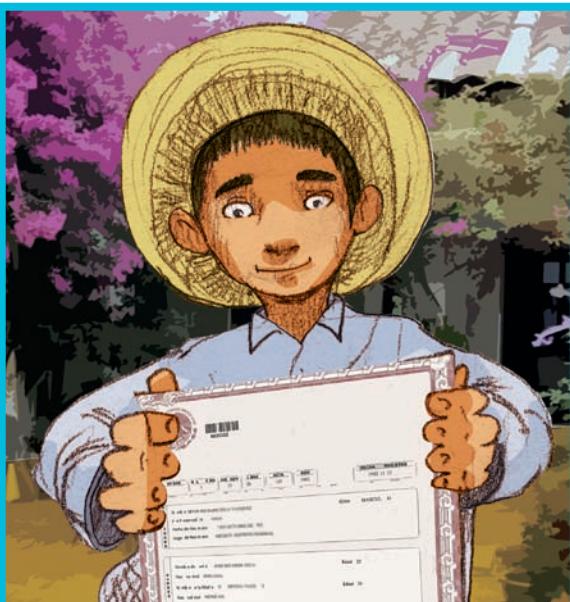
Nxadi ya mfeni.

Pe'tsi rá nsu ra he'mi nsuni
ha ya hñähñu.

Zäntho da m'ui n'aa bätsi
mahyoni da nthuts'i.

Ga'tho ya jä'i di
'ñepi da mëts'i n'aa
nthuxthuhu.

Nuna he'mi nthuxthuhu
mahyoni xta yut'i ra bätsi
ha ra ngunsadi.

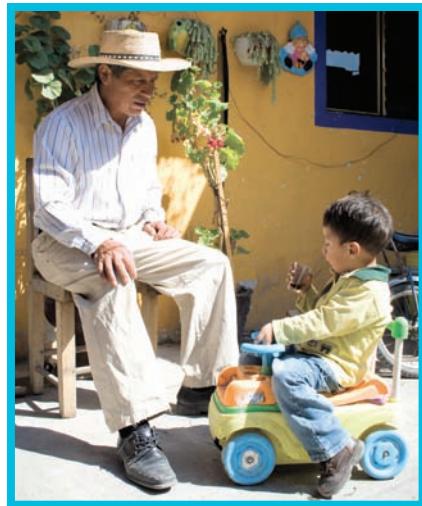
Gi hñet'i ra thogi ya hñä ne gi ñähu ndana di hñäts'i.

nthuts'i

t'u

tata

nänä

pale

ra mengu

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Gi hñet'i ra thogi ya hñä ne gi nxadi ya nt'ohñä.

O	koo yoho yoto otho	O	oni pothe ode poni
U	thuhu thuuuhu uthe udi	U	ugi ts'udi utsa tui

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuna mfeni hmäää.

¿Yo'ä ma ba k'änga ra Nzaya ra pale Gume?

¿Te bi uti ra Nzaya ra pale Gume?

¿Yo'ä ra pale Gume bi xipi nda mäts'i nda hyoki ra he'mi nkohi yot'i?

Gi ñuts'i nuna he'mi nkohi yot'i.

Gi beni ri nguu ne ri hnini.
 ¿Tengu rá yap'u gi ne?
 ¿Tengu nuna ñot'i gi ne?
 Nuna ñot'i gi ne ¿gi ne di tsədi ua hin'ä?

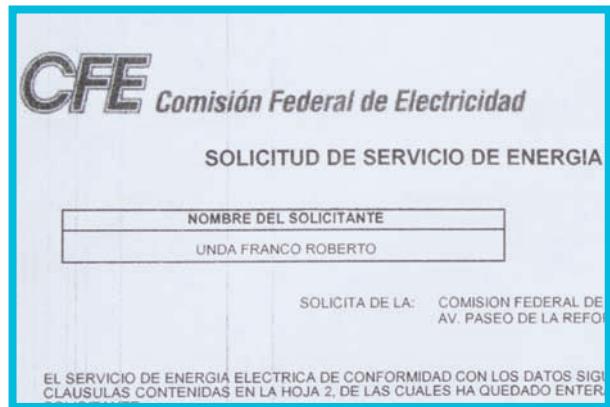
CFE <i>Ra hmunts'i ra meti ra hot'i</i>	RA HMUNTS'I RA MÉTI RA ÑOT'I RA NT'ADI DA MÉTS'I RA ÑOT'I RA ÑOT'I DI PETS'I NE DI JUT'I	RA M'EDE RA NT'ADI HABU DA THÁNI: HAM'U: _____ <small>RA PA RA ZÁNA RA JEYA</small>																																
<p>HA NUNA HE'MI, DI ADI DA NHUU HANGU DI PETS'I NE GA:</p> <p>☐ PETS'I RA ÑOT'I ☐ TEME DA 'BATI</p> <p>HABU BUINE TE GATHO MHÄÄ NQNI TO'O UNI</p>																																		
<p>RA NT'UDI RA ATÉ:</p> <p>RA THUUHU, TEMA MHUNTS': _____ XENI HNINI: _____</p> <p>HABU 'BUI NUNA T'ADI: _____ HNINI UÀ DÄHNINI: _____</p> <p>MADEDA YA ÑUU: _____ NE: _____ M'EHNA TOFO: _____ M'ARAYA HÑÄ PA DA FADI HABU</p> <p>DÄTA HNINI: _____ NT'OXGU: _____ M'EHNA TOFO: _____</p> <p>HABU DA GOHI RA ÑOT'I: _____</p> <p>HABU DA ZONI RA HÑA: _____ DÄTA HNINI: _____ NT'OXGU: _____ M'EHNA TOFO: _____</p> <p>HNINI UÀ DÄHNINI: _____</p>																																		
<p>HANJA NUNA ÑOT'I XI T'ADI:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">TEME:</td> <td style="width: 33%;">TS'EDI:</td> <td style="width: 33%;">HANGU THÄHI BOJÖ:</td> <td style="width: 33%;">HANJA RA 'BEFI</td> </tr> <tr> <td>☐ 'RAYO</td> <td>☐ HINGI TS'EDI (120/220 V)</td> <td>☐ 1 HA NGUU</td> <td>☐ ÑOT'I NT'I</td> </tr> <tr> <td>☐ TS'EDI</td> <td>☐ MADE (13,2 O 33 KV)</td> <td>☐ 2 RA M'A</td> <td>☐ DÔTA NGUM'A</td> </tr> <tr> <td>☐ RA PATHO _____ MESES</td> <td>☐ XATSEDI (115 O 230 KV)</td> <td>☐ 3 NGU NTHONKI</td> <td>☐ XENI THOKNGU</td> </tr> <tr> <td colspan="2">HANGU ADI: _____</td> <td>☐ HNINI</td> <td>☐ NGUNT'UDI</td> </tr> <tr> <td colspan="2">TE MA PA BI T'ADI: _____</td> <td>☐ ENTS'A DEHE</td> <td>☐ TEMA NGUI</td> </tr> <tr> <td colspan="2"></td> <td>☐ NT'I</td> <td>☐ TSQZONTE</td> </tr> <tr> <td colspan="2"></td> <td>☐ XENI NGUNTHONKI</td> <td>☐ MAN'A _____ DA MÄÄ</td> </tr> </table> <p>* NYUA HINGI NE DA NZESDI NU'MU PÄDI TENGU RA YAP'U 'BUI RA MAZA NE RA NGUU: _____ YATENI.</p>			TEME:	TS'EDI:	HANGU THÄHI BOJÖ:	HANJA RA 'BEFI	☐ 'RAYO	☐ HINGI TS'EDI (120/220 V)	☐ 1 HA NGUU	☐ ÑOT'I NT'I	☐ TS'EDI	☐ MADE (13,2 O 33 KV)	☐ 2 RA M'A	☐ DÔTA NGUM'A	☐ RA PATHO _____ MESES	☐ XATSEDI (115 O 230 KV)	☐ 3 NGU NTHONKI	☐ XENI THOKNGU	HANGU ADI: _____		☐ HNINI	☐ NGUNT'UDI	TE MA PA BI T'ADI: _____		☐ ENTS'A DEHE	☐ TEMA NGUI			☐ NT'I	☐ TSQZONTE			☐ XENI NGUNTHONKI	☐ MAN'A _____ DA MÄÄ
TEME:	TS'EDI:	HANGU THÄHI BOJÖ:	HANJA RA 'BEFI																															
☐ 'RAYO	☐ HINGI TS'EDI (120/220 V)	☐ 1 HA NGUU	☐ ÑOT'I NT'I																															
☐ TS'EDI	☐ MADE (13,2 O 33 KV)	☐ 2 RA M'A	☐ DÔTA NGUM'A																															
☐ RA PATHO _____ MESES	☐ XATSEDI (115 O 230 KV)	☐ 3 NGU NTHONKI	☐ XENI THOKNGU																															
HANGU ADI: _____		☐ HNINI	☐ NGUNT'UDI																															
TE MA PA BI T'ADI: _____		☐ ENTS'A DEHE	☐ TEMA NGUI																															
		☐ NT'I	☐ TSQZONTE																															
		☐ XENI NGUNTHONKI	☐ MAN'A _____ DA MÄÄ																															
<p>DRA NT'UDI RA TSEDI THONI:</p> <p>RA 'RAYO UA 'RAYA PATHO: _____ RA TS'EDI HONI: _____ KU. HONI UÀ ADI: _____ KU.</p> <p>NO'Ó YA PETS'I NE HONI DA 'BONI:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">PESPYA:</td> <td style="width: 50%;">T'SEDI: _____ KU</td> </tr> <tr> <td>RA TS'EDI XI 'YADI: _____</td> <td>KU</td> </tr> <tr> <td>NU'A XI 'YADI: _____</td> <td>KU</td> </tr> <tr> <td>HANGU YA THÄHI: _____</td> <td></td> </tr> <tr> <td>T'SEDI: _____ T'ADI: _____</td> <td>KU KU</td> </tr> </table>			PESPYA:	T'SEDI: _____ KU	RA TS'EDI XI 'YADI: _____	KU	NU'A XI 'YADI: _____	KU	HANGU YA THÄHI: _____		T'SEDI: _____ T'ADI: _____	KU KU																						
PESPYA:	T'SEDI: _____ KU																																	
RA TS'EDI XI 'YADI: _____	KU																																	
NU'A XI 'YADI: _____	KU																																	
HANGU YA THÄHI: _____																																		
T'SEDI: _____ T'ADI: _____	KU KU																																	
<p>MA'RA YA HÑÄ MAHYONI HA MADE NE XA JA RA TS'EDI:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">TEMA TS'EDI: _____</td> <td style="width: 33%;">KV.</td> <td style="width: 33%;">'BET'O TS'EDI': _____ KV</td> </tr> <tr> <td>HABU MÄ DA GOHI TOGO ADI: _____</td> <td>☐ NGU HÄI</td> <td>☐ MBO HÄI</td> </tr> <tr> <td>TE DA JAPI: _____</td> <td>☐ HONSE</td> <td>☐ MFAXKÜI</td> </tr> <tr> <td>TENGU: _____</td> <td>☐ XI JOT'I (SF6)</td> <td>☐ XA XI 'BATS'I</td> </tr> <tr> <td colspan="3">KV ÑOTS'EDI: _____ KV</td> </tr> <tr> <td colspan="3">MAN'A _____ GI MÄÄ</td> </tr> <tr> <td colspan="3">MAZA _____ NJAPUTHO _____ MAN'A</td> </tr> </table> <p>* NU'U MA DA UNI RA 'BEFI MA DA XIPÍ NU'U ADI RA TEMA MAHYONI.</p>			TEMA TS'EDI: _____	KV.	'BET'O TS'EDI': _____ KV	HABU MÄ DA GOHI TOGO ADI: _____	☐ NGU HÄI	☐ MBO HÄI	TE DA JAPI: _____	☐ HONSE	☐ MFAXKÜI	TENGU: _____	☐ XI JOT'I (SF6)	☐ XA XI 'BATS'I	KV ÑOTS'EDI: _____ KV			MAN'A _____ GI MÄÄ			MAZA _____ NJAPUTHO _____ MAN'A													
TEMA TS'EDI: _____	KV.	'BET'O TS'EDI': _____ KV																																
HABU MÄ DA GOHI TOGO ADI: _____	☐ NGU HÄI	☐ MBO HÄI																																
TE DA JAPI: _____	☐ HONSE	☐ MFAXKÜI																																
TENGU: _____	☐ XI JOT'I (SF6)	☐ XA XI 'BATS'I																																
KV ÑOTS'EDI: _____ KV																																		
MAN'A _____ GI MÄÄ																																		
MAZA _____ NJAPUTHO _____ MAN'A																																		
<p>XTA 'BONI N'AA 'BEFI:</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">MAZA</td> <td style="width: 33%;">ACOMETIDA (S)</td> <td style="width: 33%;">SUBESTACIÓN DEL SUMINISTRADOR</td> </tr> <tr> <td>☐ YA 'NUU</td> <td>☐ HANJA ENI</td> <td>☐ MAN'A _____ GI MÄÄ</td> </tr> </table>			MAZA	ACOMETIDA (S)	SUBESTACIÓN DEL SUMINISTRADOR	☐ YA 'NUU	☐ HANJA ENI	☐ MAN'A _____ GI MÄÄ																										
MAZA	ACOMETIDA (S)	SUBESTACIÓN DEL SUMINISTRADOR																																
☐ YA 'NUU	☐ HANJA ENI	☐ MAN'A _____ GI MÄÄ																																
<p>DI ET'A MADE GE DI MÄNGA MAJANI NYUA XI T'OFÖ MAJÄN: _____</p> <p>NU'MU NA JÄI PETS'I RA NSU: _____</p> <p>RA THUUHU NE RA THUXTHUH: _____</p> <p>TER 'BEFI: _____</p> <p>T'OXGU: _____</p> <p>NU'MU N'AR JÄI XI 'BEHNÍ DA 'YADI</p> <p>RA THUUHU NE RA THUXTHUH: _____</p> <p>T'OXGU: _____</p>																																		
<p>HYANDI: _____ JAR MÄTE GI HYANDI YA NT'ADI NE YA HÑÄ NSI'I HUTS'I MÖTE NUNA HE'MI.</p>																																		

Nxadi ne k'onts'i.

Ra he'mi nkohi yot'i da
maq'i gi yot'a
ri hnini.

Pa da t'_ot'e n'aa he'mi nkohi
yot'i xa ñho di pe'tsi rá thuuhu
togo 'bu ha ra ngu.

Ha n'aa he'mi nkohi yot'i xa
ñho di pa habu di 'bu*i*.

Mahyoni ya thähi bojä pa da
njuu ra ñot'i.

K'onts'i nuya hñä.

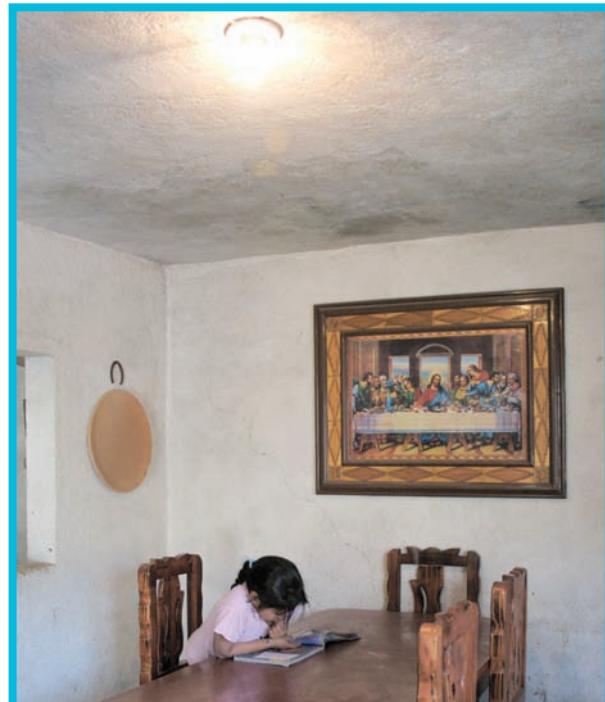
Nkohi

Thähibojä

Pongñot'i

Ñot'i

Juati ko ya nt'ohñä nuya hñä.

O

t' o f o

n__h__

m__hi

p__h__

O

O te

'y__de

ts__h__

x__r__

u

u ti

t__kr

ñ'__

__mbi

u

u gi

k__t'a__

t'__di

__ñä

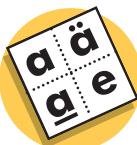
 Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya lengu nt'ot'i.

Udi da bodi ra nguu ñot'i habu gi 'bu*i*.

Bosjä'i numu hingi pe'tsi ri he'mi nthuxthuhu di ma ba juki.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Kät'i ga th̄eni nya di mää ha he'mi nthuxthuhu ne ga k'angi nuna he'mi nkohi yot'i ne hyeeki ya mfeni.

Ra bätsi bi m'ui ra pa...	Ra x̄empa bi m'ui ra bätsi...	Ra he'mi nkohi yot'i bi t'ot'e ha...
Ra bätsi bi m'ui ha...	Nuna bätsi rá thuuhu...	Ra bätsi bi thuspi rá thuuhu...
Ra bätsi ma da thuspi rá thuuhu ha...		Rá thuuhu ra jä'i bi hyoki ya he'mi nkohi yot'i...
Ra pa ma da thuspi rá thuuhu ra bätsi...		Rá thuuhu ra hnini habu ma zoni ra ñot'i...
Ra nguu habu ma da zoni ra ñot'i...	Rá t'eni ya thähibojä gehya...	Yá thuuhu ya mengu mahyoni da ma ha ra he'mi nthuxthuhu gehya...
Ra pa bi ma ba t'adi ge ra...		Ra pa bi hmä ma nda tuti ra ñot'i ...

Gi ñähu.

- ¿Te ñhee nuna he'mi nthuxthuhu ne nuna he'mi nkohi yot'i?
- ¿Gatho yoho thoki ha ra Ngu Nzaya?
- ¿Te ra 'befi n'aa ngu n'aa?
- ¿Tema t'ofa xa gi mpehui?

Ra nhñuu mfädi

Te da bädi:

- Da hyoni ya mfeni xta nxqadi ra nt'ohe'mi 'ñethi.
- Da nxqadi te mä n'aa ra nt'ohe'mi 'ñethi. Nt'ohe'mi ya dooni.
- Da hyandi te mää.
- Da hyoki n'aa ra m'ehna he'mi rá metisee.
- Da hyoki man'aagi ne da pati ya hñä.
- Da dini ya nt'ohni **x**, **m**, '.
- Da beni ham'uot'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi tengu nuya nt'ot'i ne da huani ndana yá meti ra nt'ohe'mi 'ñethi ne ra m'ehna he'mi.

Ma ga nxädihu

Ha gi ode Beto xi
ñü ma mui, ne
íraka ra ño.

Carlos ixímu xi
njuaxa ri mui!

Beto, da tsi ya
ntothme bonfyo
ne xa ma nziki.

Hñudi Carlos,
¿te ga tsi
mande?

iJamädi
Beto!

Carlos, gi kuati n'aa pahme
ha ri mui, ne gi tsi n'aa 'bada ra
mansaniya 'bu xudi, xta nde ne
xta nxui.

Nhyandi nuna mfeni.

¿Ha gi pädi 'ra ya nt'ohe'mi 'ñethi?

¿Yo'ä xa ñho da t'ot'i ya nt'ohe'mi 'ñethi ha ra hñähñu?

Thädi.

¿Te gi beni mää nuna nt'ohē'mi 'ñethi?

¿Te rá 'befi nuna nt'ohē'mi 'ñethi?

¿Xka ma ha n'aa unga 'yothete ne xa 'ra'i hanja gi tsi hñähñu?

Ra 'ñethi häki ra umui

Pa lra umui thoni:

- N'aa pahme
- Ra dehe
- Dooni manzaniya

Hanja da thoki:

- Da 'bat'i ra hme ne da 'batsi ha n'aa dutu.
- Da nthuni ra dehe xa nt'uts'i ra manzaniya.

Hanja da ts'i:

- Nuna ra pahme da nkati ha ra mui xi
'batsi ha n'aa dutu.
- Da nthuni ngu n'ate xeni ra manzaniya
- Da ts'i n'aa 'bada 'bu xudi, xta nde ne 'bu xui
da jap'u goho mpa.

Nsipi:

- Hinda zi nzeye ya ñhuni xa nziki.
- Da ñuni xa ñho.

Ra 'yothete: Gilberto Moreno Claro

Nxadi xa ñho ya hmäää xi'i ra 'yothete.

Kuati nuya mfeniyu.

Nuna nhehe mää...

Xa ñu ra mui
ngetho...

Te da ts'i...

Gehyu ya dooni da
othe ra ugi...

Xki tsi ra dooni
ñethi, te rá ya'ä da
hñäki ra ugi...

Pa hinda mengi ra
ugi teme da mufi...

Ra nthosts'e
manzaniya.

Ra dooni
manzaniya.

Goho mpa.

Da ñuni xa ñho.

Ra umui.

Xa zi nzeye ya nziki.

Xipi ma'ra ri nthädi.

Nxädi ya mfeni.

Nu'mü gi ñuni xa ñho
hingi ñheni.

Nuna umui uni nu'mü gi tsí
nzeyé ya nziki.

Nuna manzaniya häki ra umui.

Nxadi ya hñä ne hanja nthee.

daqthiugiya dooni'yothete

mpat'i

takdooni

ñ'o

Nxädi nuya hñä ne gi hñet'i ya nt'ohni.

X	xita x <u>aa</u> xaxni xine
m	Hme thuh <u>m</u> e mixi mänxa
/	'ba t'afi 'rede ñ'i

Rá he'mi nthäki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi nthäki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi
'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuya ñauí.

¿Te gi handi ha ra k'oi?

¿Te honi ra nänä Cirila?

¿Te bi dätui ra nänä Clotilde?

¿Ha xka hyomba rá mfqts'i man'a pa gi huts'i n'aa ra m'ehna he'mi?

¿Togo xka pëmpa n'aa ra m'ehna he'mi?

Nxqadi ne gi ñähu te mä nuna ra m’ehna he’mi.

Nxamge, Ndenthi, Maxei ra pa ret ‘a ma kut’a
ra guto zänä ra jeya yom’o ne hñäto.

Tsi ‘behñä Juana de Santiago González
Yospi, Nt’okuä
Ndegdo, Maxei, M’onda

Ma tsi ‘bedatsi i Juana:

Xämhä gi pe’tsi n’aa nzaki xa ñho ne di pa
xa ñho ri ‘befi. Mahyoni xa gi ngut’ a gi ehe
Nxamge ngetho hñeni ri mäle Guillermina.
Di top’ahé

Go peñí
Ra tsi ‘behñä Cirila de Santiago Dondiego

- ¿Tema mää ra m’ehna he’mi?
- ¿Tema ‘bet’o ha ra t’ofo?
- ¿Xi tema ‘befa?
- ¿Habu huts’i rá thuuhu togo pehni ra he’mi?
- ¿Hanja o rá ‘ñuu ra he’mi?

ગી પેમ્પાબિ ન'ાા બિ યાપ'ાં.

¿Gi pä n'aa bi 'bu yap'u? ¿Ja te gi ne bi petue?
 ¿Yo'ä hingi 'yotuabi n'aa ra m'ehna he'mi?
 Gi ju da mx'i nuya nt'aniyu:
 ¿Habu bi 'bu'i ne teme pa rá pania?
 ¿To'o ma gi 'yotuabi? ¿Teme ma gi xipabi?
 ¿Yo'ä ma gi xipabi?
 Ha rá ngäts'i gi huts'i ri thuuhu.

ગી હુત્સ'િ રિ મેહના હેમિ.

ન્યાદિ, હોકિ ને ગિ ન્યાહુ.

Gi nxədi ne gi hñäki nuya mfeni.

Ma tsi t'inxu'i, di ne gi
'bui xa ñho.

¿Te xka tsap'u?

¡Gátho di beñ'aheua!

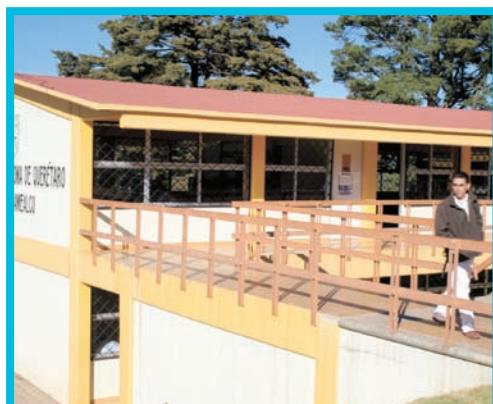
Ja ra mäte gi 'yotkagihe
ngut'a.

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

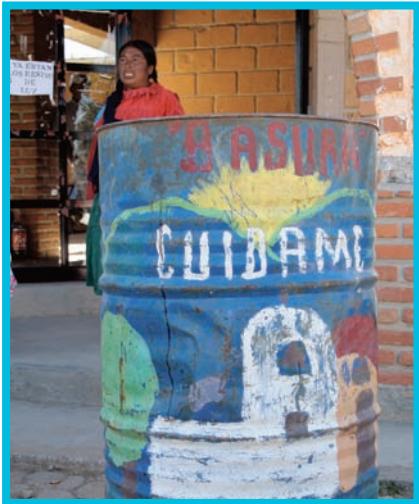

nzengua

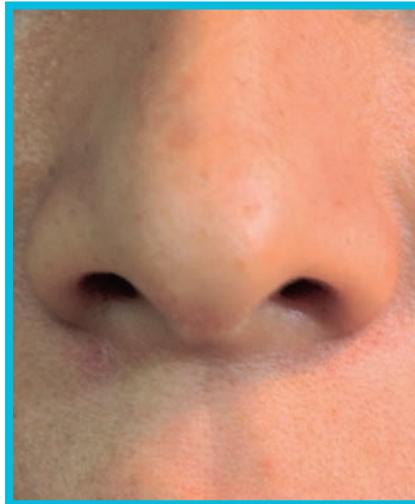

▶ Juati nuya hñä ko ya nt'ot'i tu ha ya k'oi.

pa__i

__iñu

__exa

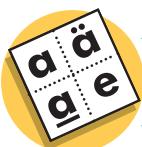
__iñ'oñ

'oho

béhñä

Rá hé'mi nthëki ya nt'ot'i ne ya m'ede

▶ Gi ju ri hé'mi nthëki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhé'mi.

 Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya lengu nt'ot'i.

Xa ñu ma mui xa njabu ga'tho ra **xui**.

Ma 'yothete bi xiki **ma** xa ñho ne gi ntsuni.

'Randi ra 'rani gi tini ya 'ñethi dooni.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyeki ne gi ñähu nuya mfeni xa 'ñep'u.

Nxamge, Ndenthi, Maxei ra pa íret 'a ma kut'a
ra guto zänä ra jeya yom'o ne hñäto.

Tsi 'behñä Juana de Santiago González
Yospi, Ntókuä
Ndegdo, Maxei, Monda

Ma tsi 'bedatsi i Juana:

Xämhä gi pe'tsi n'aa nzaki xa ñho ne di pa
xa ñho ri 'befi. Mahyon i xa gi ngut'a gi ehe
Nxamge ngetho hñeni ri mäle Guillermiña.
Di top'ahe

Go peñí
Ra tsi 'behñä Cirila de Santiago Dondiego

Ra ñethi häki ra umui

Pa lra umui thoni:

- N'aa pahme
- Ra dehe
- Dooni manzaniya

Hanja da thoki:

- Da bati ra hme ne da batsi ha n'aa dutu.
- Da nthuni ra dehe xa ntutsi ra manzaniya.

Hanja da tsí:

- Nuna ra pahme da nkati ha ra mui xi
batsi ha n'aa dutu.
- Da nthuni ngu n'ate xeni ra manzaniya
- Da tsin'aa bada bu xudi, xta nde ne bu xui
da japu goho mpa.

Nsipi:

- Hinda zi nzeye ya ñhuni xa nziki.
- Da ñuni xa ñho.

Ra yothete: Gilberto Moreno Claro

Nähu.

¿Tema t'ofo'u?

¿Togo huts'i?

¿Te faxju n'aa ngu n'aa nuya t'ofo?

¿Te hingi ñhe n'aa ngu n'aa nuya mfeni?

NTSATI N'AA

1. ¿Ga pädi yá nt'ohñä ra hñähñu?

---

2. ¿Ga pädi yá nt'ohni ra hñähñu?

---

3. ¿Ha da tsa gi tini ha n'a nt'ot'i hñähñu ya nt'ohñä ne ya nt'ohni?

---

4. ¿Gi tini yá xeni n'a he'mi nts'ohni? Gi mäñ'u.

---

5. ¿Te bi max'i ga pädi yá xeni n'a he'mi nsun?

---

6. ¿Ha da tsa gi mudi gi hyoki n'a mehna he'mi?

Ra ngoho mfädi

Te da bädi:

- Da guki ya mfeni xta nxädi rá hmää ra "Chimareku".
- Da nxädi ma'agi rá t'ofo hmää ra "Chimareku".
- Da nuu te mää.
- Da hñuts'i n'aa mhä, ra dango ha hnini Nsantuario, da max'i ra nxidi nthuts'i he'mi mää ra dango.
- Da hyoki ma'ra ya mfeni da dentho ra dango Nsantuario.
- Da dini ma'ra ya 'ra'yo hñä bi ehe ha ra hmää ra Nsantuario himi pätho ra 'yompate.
- Da dini ya nt'ohni **j**, **b**, **l**.
- Da beni hanja da hñuts'i ya lengu ne ya döta nt'ot'i.
- Da hyandi tengu ya nthuts'i ha ya hñä xi nuu ha ya hmää Ra Chimareku ne ra dango Nsantuario.

Ma ga nxədihu

Nxədi nuna 'bede.

iHää, di pädi
Emigdio!, jha hing
ra chimareku?

iXa ñho Ewald,
fädi ma nzäihe.

Hyandi Emigdio,
di hä ya k'oi ne ra
hmä. Ma ham'u da
handi bi thogi.

¿Tengo ga
hyandi?

Xa ñho hanja
gatho ya mengu
da hmuntsí.

iNzaki Ewald,
ngetho gi pädi
ma chimarekuhe!

iNzaki Emigdio!

¿Te mi mpede ra ñätho ne ra zonte?

¿Te bi uta ra zonte ra Emigdio?

¿Hanja bi tsə bi mpede'u ra nhei chimareku?

Nähu.

¿Te gi beni ge rá hmäää ra chimareku?

¿Tema ñho da fädi ha ra hmäää ra chimareku?

¿Ha gi pädi rá hmäää ra chimareku?

RA HÑÄKI N'AA CHIMAREKU

Xa ntsoho ga tsí'fi rá chimareku.

Nuna ni, ne ja honse 'bu nthäti.

Tsoho yu tajä ha rá nguu ka nxutsi
ne da thete ne dige mpuyu da bonyu
ga'tho ko ku ya jä'i ha rá nguu ne
ga'tho ha ka 'ñuu ba nifu tä da zot'e
ha rá nguu ka tajä.

Ne nunu da teni da nifu ne ku nthäti
zai ne m'et'o, dige mpuyu tajä ne ha
xutha ba ihi ko ku pira jä'i o mi 'ni di
ka nxutsi ba t'umpi ku te t'uni ge zai
t'uni ku tajä.

Ka tatho o ka rá ndehta xa genka ne
honiyu ta di ka nxutsi pa ge da ndu kú
yoho bithi ndote ge ba ñudi ixi di hingi
ñe'mi ne ra zoo, to'mi ga tai ne n'aa rá
nju dehe 'ñithi ne da nduxtha rá xutha
ko n'aa rá xinkjua ga xähi ge xa njuki
ha ra 'uada.

Ne yoho jä'i ba tu n'aa rá 'bada pa da
xit'i ja tsii di ga'tho ku ya tajä ne mi' ni
ne n'aa nzaya ba nduxtha ka m 'otsi ge
ba hñudi tsii.

Nxadi rá hmää ra chimareku ne gi ñähu te määä.

Gi hñuts'i n'aa 'ñuu ra thädi xa ñho.

Ra hnei ra chimareku xpa ehe ha:

a) zonte

ä) ñätho

a) zubi

Ra hnei ra chimareku hnei honse ha:

a) ya dango

ä) ga'tho ya pa

a) ya nthäti

Ha nuna dango togo 'befa mote ya nthäti:

a) ya tajä

ä) ya gujä'i

a) ya mpädi

Ha ra 'ñuu te pefi ya nthäti:

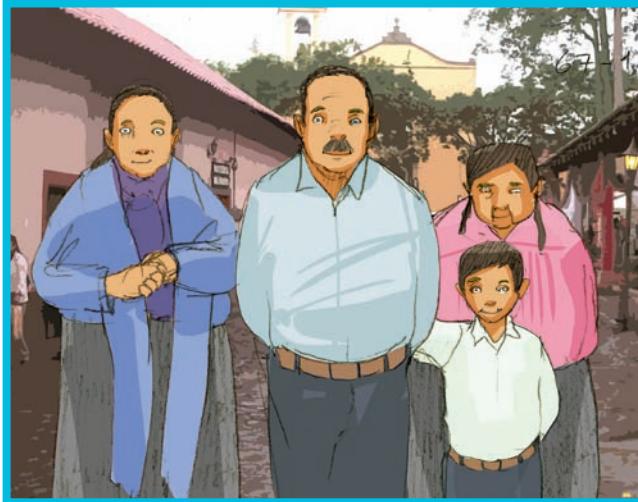
a) huxi

ä) nei

a) zoni

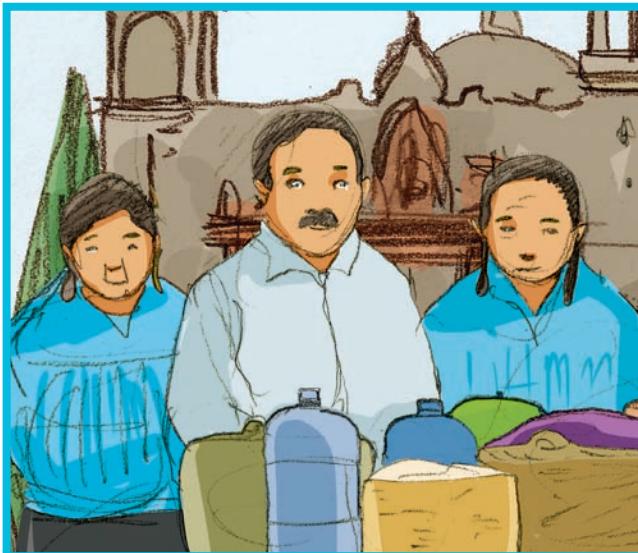
Nxadi ya mfeni.

Ra nhei ra chimareku munts'i
ya mengu.

Nuya tajä xa ja yá nsu
ha ra ngo.

Da t'uni ya m'oñho ne da
t'umbabi ya t'uni ya nthäti ge
n'aa nzäi ra chimareku.

Xta uadi ra nthäti ra
chimareku da nthäki ra
dethä.

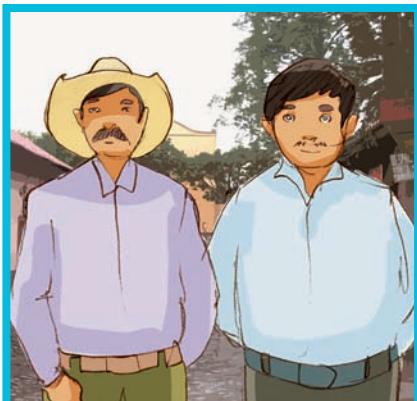
Nxädi ya hñä.

hnei

nthäti

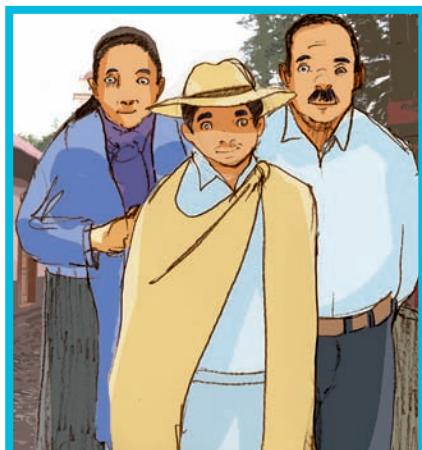
mbane

mäne

nijä

mengu

ts'ohni

Hñet'i nuya hñä ne gi nxädi ya nt'ohni.

j	jamädi juu <u>jumh</u> ai nijä
b	bätsi nd <u>o</u> bru <u>box</u> ita nu <u>by</u> a
l	lele pale limu

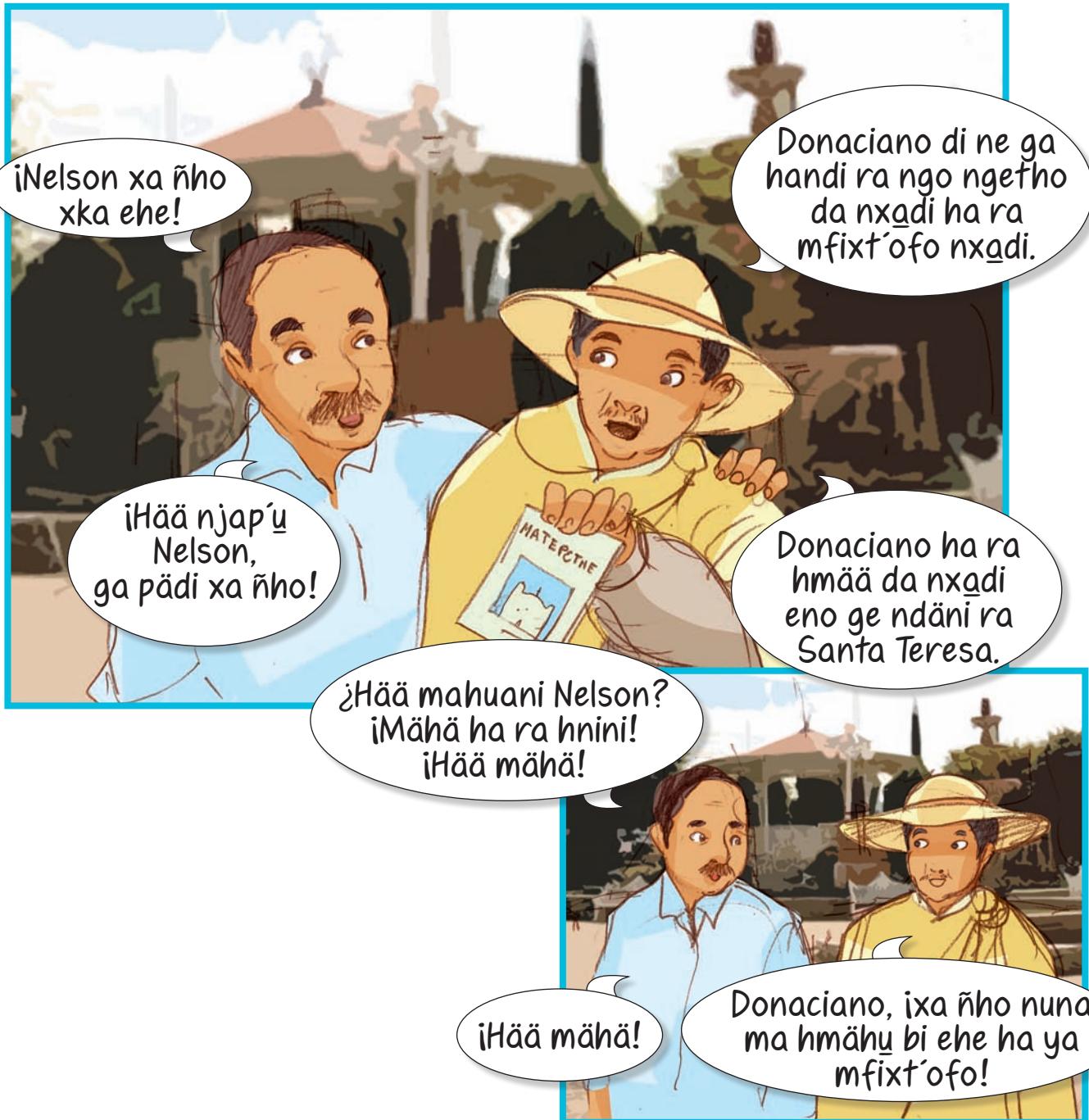

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga nxädihu

¿Te bi mpede ya hñähñu?

¿Nuna Donaciano te bi utui ra Nelson?

¿Yo'ä ra Nelson mi pädi tema tsita mi ndäni?

¿Habü ba nxädi ra Nelson ra hmää?

Nxädi nuna hmäää ne gi ñähu.

"RA THOGI RA ZI DADA NSANTUARIO"

Ra hnini Nsantuário ri gohni mahuifi
 ra hyodi M'ohäi ngu yoto m'o rá yabu
 ha nuna hnini n'aa t'otue rá ngo ra
 Zi Dada Nsantuário Mapathe, ge na
 ra noya hñähñu, habu di 'bet'e ua
 peni ra xi'yo, nge'ä ma yab'u nuya
 jä'i ya menguni mi xuki nu ra xi'yo
 pa mi hoki ra thux'o. Ya jä'i pede ge
 nuni Nsantuário bi m'ui n'aa ra zi
 Nänä ma rá thuuhu "Santa Teresa"
 mayab'u ge mi ts'its'i ya zi Nänä ha
 ma 'ra nijä. N'aki bi ts'its'i M'onda
 ha himba pengi, njani, nubyá bi m'ui
 Nsantuário ya jä'i mi petsuä ra hmäte,
 ngetho mi hogi ya 'bot'i, nxädi mi ñäni
 ya jä'i ha nub'u mi 'uäi ndunthi hinte
 mi ja yá huähi. Ma paya t'otue ra
 ngo ra Zi Dada Nsantuário ha nxädi
 t'ot'e ya hoga nt'ote. Nu ra ngo ge ra
 nkut'a behe ra hñuu ra zänä ra jeja,
 habu ehe ndunthi ya jä'i ya menguua
 ne ma 'ra ya hnini yabu. Nuna ngo
 t'ot'e kut'a ma pa ra xui ha kohi ha ra
 'batha ra nijä.

‘Yo ra ’ñuu n’aa dango ha ri hnini,
dähni ua däta hnini.

¿Tema dango gi ne gi ñä? ¿Tema hnini, dähni ua däta hnini bi ja
nuna dango? ¿Tema pa t’ot’e ra dango? ¿Ndana rá hmää ra dango?

‘Huts’i ri hmää.

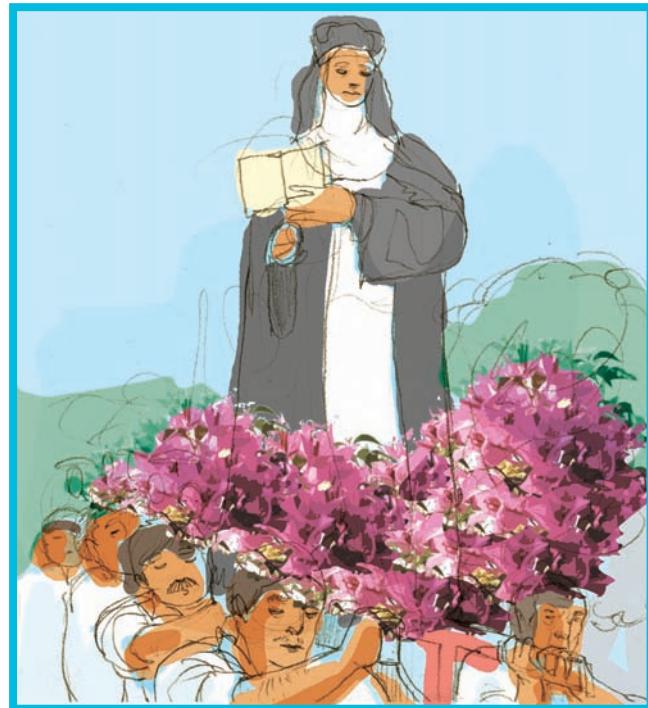
‘Nxədi, hyoki xa ñho ne gi xipi ma’ra.

Hyandi ne gi huts'i ya hñä tsixa nuya k'oi, da max'i nuya mfeni xa t'ut'i.

Ma paya t'otue rá ngo ra Zi
Dada Nsantuorio ra Mapethe.

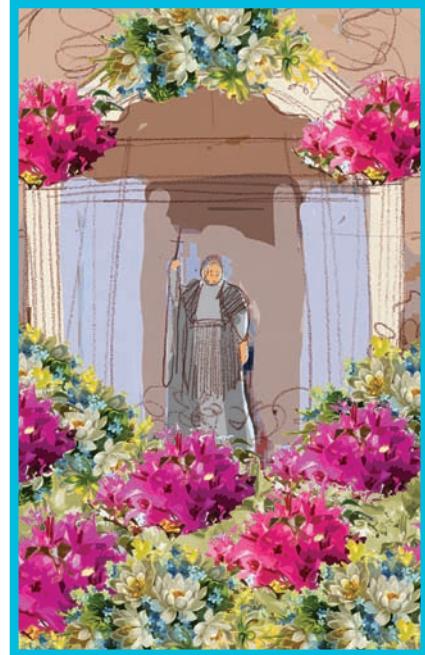
M'efa ga'tho ya jä'i ga 'yohu
ra Zi Dada ha ra'ñuu.

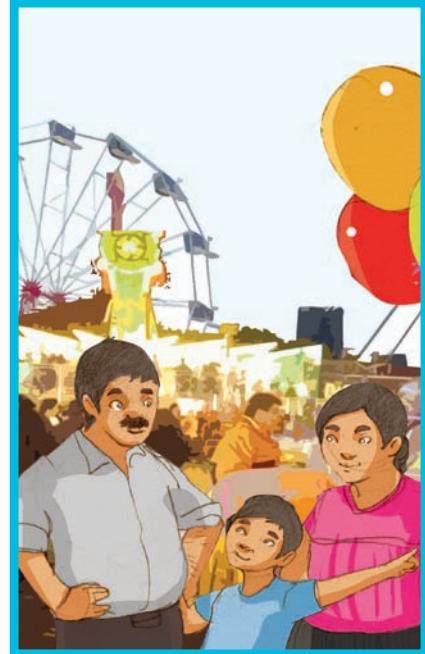
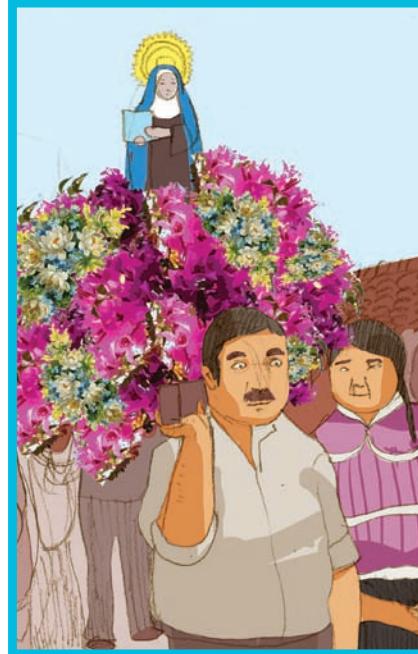
Nuna nijä bi thoki ra jeya n'aa m'o
yoto nthebe ra nthoki ya jädo.

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

ndäni

Juati ya hñä gi hñuts'i ra nt'ohni 'bëdi.

j j _ ä _ ä

_____ eya   _____ umh _____ i   _____ amädi

b b _ oi

nu _____ ya   _____ oi   ndo _____ ru

i i _ l _ a

_____ imu   i _____ a   _____ e   e

j j _ ohya

_____ i   _____ uni   ni _____ ä

b b _ itu

' _____ ospi   _____ ede   ' _____ a

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote
ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

 **Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta
ne ya lengu nt'ot'i.**

Jamädi nuna ngo ra Chimareku hmunts'i
ga'tho ya jä'i.

'Bui ngu yoto m'o rá yabu, ha n'aa'batha.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Thädi nuya nt'ani.

RA HÑÄKI N'AA CHIMAREKU

Xa ntsoho ga tsí'fi rá chimareku.
Nuna ni, ne ja h_{onse} 'bu nthäti.
Tsoho yu tajä ha rá nguu ka nxutsi
ne da thete ne dige mpuyu da bonyu
ga'tho ko ku ya jä'i ha rá nguu ne
ga'tho ha ka 'ñuu ba nifu tä da zot'e
ha rá nguu ka tajä.

Ne nunu da t_{eni} da nifu ne ku nthäti
zai ne m'_{et'o}, dige mpuyu tajä ne ha
x_{utha} ba ihi ko ku pira jä'i o mi 'ni di
ka nxutsi ba t'umpi ku te t'uni ge zai
t'uni ku tajä.

Ka tatho o ka rá ndehta xa genka ne
honiyu ta di ka nxutsi pa ge da ndu ku
yoho bithi ndote ge ba ñudi ixi di hingi
ñe'mi ne ra zoo, to'mi ga t_{ai} ne n'aa
rá nju dehe 'ñithi ne da nduxtha rá
x_{utha} ko n'aa rá xinkjua ga xähi ge xa
njuki ha ra 'uada.

Ne yoho jä'i ba tu n'aa rá 'bada pa da
xit'i ja tsii di ga'tho ku ya tajä ne mi' ni
ne n'aa nzaya ba nduxtha ka m 'otsi ge
ba hñudi tsii.

"RA THOGI RA ZI DADA NSANTUARIO"

Ra hnini Nsantuario ri gohni mahyifi ra hyodi M'ohgi ngu yoto m'o rá yabu ha nuna hnini n'aa t'otue rá ngo ra Zi Dada Nsantuario Mapathe, ge na ra noya hñähñü, habu di 'bet'e ua peni ra xi'yo, nge'ä ma yab'u nuya jä'i ya menguni mi xuki nu ra xi'yo pa mi hoki ra thux'o. Ya jä'i pede ge nuni Nsantuario bi m'ui n'aa ra zi Nänä ma rá thuuhu "Santa Teresa" mayab'u ge mi ts'its'i ya zi Nänä ha ma 'ra nijä. N'aki bi ts'its'i M'onda ha himba pengi, njani, nubya bi m'ui Nsantuario ya jä'i mi petsuä ra hmäte, ngetho mi hogi ya 'bot'i, nxadi mi ñäni ya jä'i ha nub'u mi 'uäi ndunthi hinte mi ja yá huähi. Ma paya t'otue ra ngo ra Zi Dada Nsantuario ha nxadi t'ot'e ya hogato. Nu ra ngo ge ra nkut'a behe ra hñuu ra zänä ra jeja, habu ehe ndunthi ya jä'i ya menguua ne ma 'ra ya hnini yabu. Nuna ngo t'ot'e kut'a ma pa ra xui ha kohi ha ra 'batha ra nijä.

Hñuts'i hñu ya mfeni di nteui nuya yoho ya hmää.

Ra nkut'a mfädi

Te da bädi:

- Da guki ya mfeni da hyoni ha nuya hñä bi ehe ha ra he'mi njut'a hai.
- Da hyoni hanja nuu ra nxädi.
- Da nxädi man'agi ra he'mi njut'a hai.
- Da dini ya hñä xa ja ya nsu ha ra he'mi njut'a hai.
- Da hyoki n'aa ra he'mi gte ne da thoki xa ñho ya 'ñuu.
- Da nuu ra he'mi gte da hyoki ma'ra ya hñä.
- Da dini ya nt'ohni **k, g**.
- Da beni hanja da hñuts'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hñet'i tengu ya t'ofo xi nuu ha ra he'mi njut'a hai ne ra he'mi gte.
- Da heeki ya nt'ot'i xi nuu ha nuna mfädi.

Ma ga nxaqdihu

Nxaqdi ne gi hyandi nuna mfeni.

iHatsí pale Ramón!,
di 'youa di handi ra he'mi
njut'a hai ma nguu.

iXa ñho Juan! ma
ga ma ha ngu ts'utbi
tema he'mi honi.

iXa ñho Ramón!, gi ma.
Nzeguahu.

¿Te bi zo ri mfeni ra he'mi njut'a hai?
¿Te ra 'befi nuna ra he'mi njut'a hai?
¿Habu ma gi ñ'gni ra he'mi njut'a hai?

Hyandi nuna ra he'mi njut'a hai, nxadi, ne meya teme tu pa gi jut'i.

¿Te gi beni mää ra he'mi njut'a hai?

¿Te ra 'befi n'aa ra he'mi njut'a hai?

¿Ndana ya hñä xi nsu ha ra he'mi njut'a hai?

<p>Municipio de Querétaro Presidencia 2006-2009</p>		<p>DÄTA NGU NJUT'I NE NJOT'I Hai M'onda Nkutbojä NTHÄNBOJÄ</p>		<p>JUT'ATE E 1007426 E01007426</p>																		
PA NJUT'I 2007 / 01 / 13	HAM'U 200709	<p>NTHANI 130 ART. II NJUTHAI DÄHNI</p>																				
<p>RÁ METI TELÉSFORO OLVERA GONZÁLEZ</p> <p>HABU 'BUI TEMOAYA 454</p> <p>HABU 'BUI TEMOAYA</p> <p>DI 'ÑEPI: 639,641.30 *TASA: 0.0016</p>		<table> <tbody> <tr><td>Hangu</td><td>42.11</td></tr> <tr><td>Tu M'et'o</td><td>0.00</td></tr> <tr><td>Njot'tsutbi</td><td>8.42</td></tr> <tr><td>Thuspabi</td><td>0.00</td></tr> <tr><td>Te Honi</td><td>0.00</td></tr> <tr><td>Thämbi</td><td>0.00</td></tr> <tr><td>Thots'e</td><td>0.00</td></tr> <tr><td>Njut'i N'agitho</td><td>-8.42</td></tr> <tr><td>Xoge</td><td>\$ 42.10</td></tr> </tbody> </table>		Hangu	42.11	Tu M'et'o	0.00	Njot'tsutbi	8.42	Thuspabi	0.00	Te Honi	0.00	Thämbi	0.00	Thots'e	0.00	Njut'i N'agitho	-8.42	Xoge	\$ 42.10	
Hangu	42.11																					
Tu M'et'o	0.00																					
Njot'tsutbi	8.42																					
Thuspabi	0.00																					
Te Honi	0.00																					
Thämbi	0.00																					
Thots'e	0.00																					
Njut'i N'agitho	-8.42																					
Xoge	\$ 42.10																					
<p>NJUTHAI NGU ENGA HA RA HE'MI M'EPAPE "NUNA NJUT'INU HINGI FATS'I MA'RA YA THAI!"</p>																						

¿Tema hai bi thoki nuna ra he'mi njut'a hai xka nxadi?

¿Te rá thuuhu togo rá meti ra hai?

¿Hangu pe'tsi rá nxidi? ¿Hangu bi gut'i?

↗ Kuati nuna di juati xa ñho ya mfeni.

Nuna ra he'mi
njut'a hai di zaq

Temoaya
M'onda

¿Habu njut'i ra
he'mi njut'a hai?

Jut'i di 'ñepi rá
meti ra hai

¿Tema xenihai
ne bi thoki nuna
ra he'mi njut'a
hai xka nxadi?

Xeni yoho

¿Tema xeni m'epte
mää ra he'mi
njut'a hai?

Ha ra ts'utbi

↗ Xipa ma'ra ri nthädi.

Nxadi nuya mfeni.

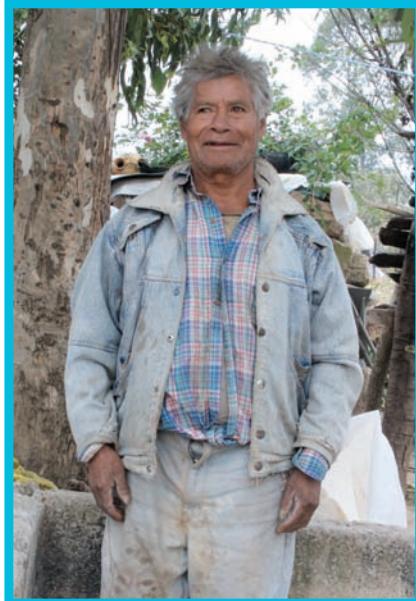
Nuna ra he'mi
njut'a hai xi'i ri meti
nuna hai.

Nuna ra he'mi
njut'a hai njut'i
tatjeye.

Nuna ra he'mi
njut'a hai njut'a ra
ngu tsutbi.

Nuya tsi dänzia
jämbi ra njut'i.

Ha nuna ra he'mi
njut'a hai huxnuto
rá mëti ra nguu.

Nxädi nuya hñä ne gi ñähu.

He'mi njut'a hai

njut'i

ndä

hai

nguu

'bui xa ñho

bojä

Nxädi nuya hñä ne gi hyandi ya nt'ohni.

k

koo
kuati
tukru
kuhi

g

gu
xingu
gine
gi

Rá he'mi nthäki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi nthäki ne ya m'ede gi zote ya
hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga nxädihu

Hyandi ya k'oi ne gi ñähu ya nt'ani.

¿Te gi handi ha ra k'oi?

¿Te honi ra pale Pablo?

¿Te bi däti ra xahnate?

Ha ri hnini ¿ha xka hyonhu rá mfats'i man'a pa xka hoju
n'aa ra he'mi ate gi ghu n'aa ñho gi hoñhu ga'tho?

Nxadi nuna he'mi ne gi ñähu.

Nsan Nicolás, Nts'utk'ani, Njunthe, 'ret'a ma
 'rato ra goho nzänä ra jeye yom'o ne hñäto.

Ñante Francisco de la Barrera e Izárraga
 Ra ndä ya 'befi, Nts'utk'ani Njunthe
 'BUKUA

Di zo'ahé gi faxje ne da tsa da t'aje ra njäts'i
 ma ñuhe, nuna di ñehe Nts'utk'ani di zoni Nsan
 Nicolás Flores, di a'ahé njap'u ge nuna ñuu
 haitho xa nts'otho ne xa duxt'a ra dehe ne
 hingi tsa da thogi n'aa xa ñho.

Di tomhe gi faxje, di ñ'edihe.
 Go pehni

Ñ_oho Pablo Trejo Trejo
 Ra nzaya

- ¿Te ma mfeni bi ehe ha nuna ra he'mi ate?
- ¿Teme huts'i 'b_et'o?
- ¿Teme huts'i 'b_efa?
- ¿Hab_u huts'i rá thuuhu togo p_ehni ra he'mi ate?
- ¿Hanja bi ehe nuya mfeni?

▲ Hyoki n'aa he'mi ate. Da max'i nuya nt'ani.

¿Tema k'at'i? ¿ha gi ne gi 'yadi ra mfats'i? ¿Te ma rá thuuhu nuna jä'i ma gi 'yapi? ¿Tema 'befi pe'tsi? ¿Hanja da mats'i ri hnini nuna gi adi? 'Yot'i ri thuuhu ha rá ngäts'i.

▲ Hyoki ri he'mi ate.

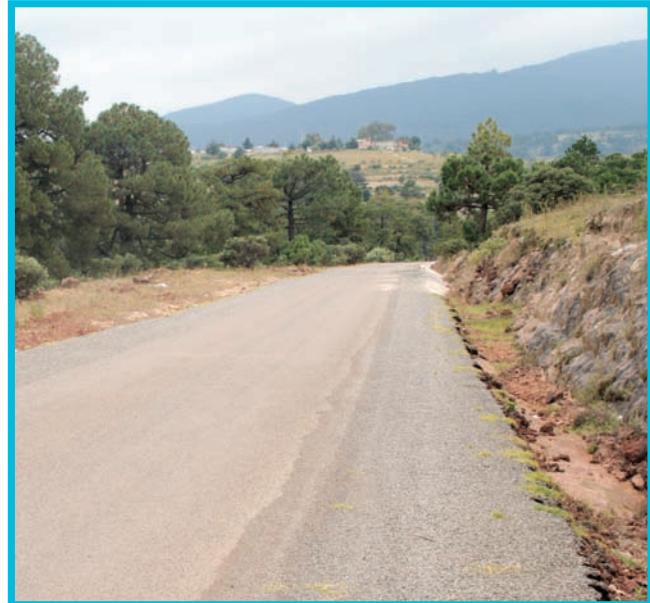
▲ Hñet'i, hyoki xa ñho ne gi nxadi.

Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

Di zo'ahe nt'ek'ei.

Di g'ahe gi käxu ra 'ñuu.

Nuna 'ñuu hgtho xa ja ya ots'i.

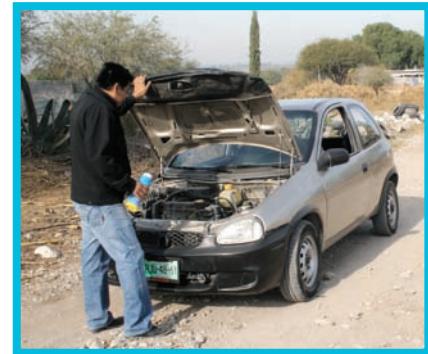
HNUSPI YÁ THUUHU NYA K'OIYU.

he'mi ate

he'mi ate

 Juati ya hñä gi ju ya nt'ohni tu ha ya k'oi.

5

ut'a

ue

nu ____ a

dän ____ o

____ äi

J ____ ei

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

 Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

 Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya lengu nt'ot'i.

Kat'i gi **kut'i ma'ra** ya ñho ja ri hnini.

Ga'tho ya jeya gi jut'i ri he'mi njut'a hai.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyandi ya mfeni ne gi thädi teme t'a'i.

 <p>Municipio de Querétaro Presidencia 2006-2009</p>		<p>DÄTA NGU NJUT'I NE NJOT'I Hai M'onda Nkutbojä NTHÄNBOJÄ</p>		<p>JUT'ATE E 1007426 M'ede He'mi E01007426</p>																														
PA NJUT'I 2007 / 01 / 13	HAM'U 200709	NTHÄNI 130 ART. II NJUTHAI DÄHNI																																
RÁ METI HABU 'BUI HABU 'BUI DI 'ÑEPI:	TELÉSFORO OLVERA GONZÁLEZ TEMOAYA 454 TEMOAYA 639,641.30 *TASA: 0.0016		<table> <thead> <tr> <th></th> <th></th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Hangu</td> <td>42.11</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Tu M'et'o</td> <td>0.00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Njot'tsutbi</td> <td>8.42</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Thuspabi</td> <td>0.00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Te Honi</td> <td>0.00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Thämbi</td> <td>0.00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Thots'e</td> <td>0.00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Njut'i N'agitho</td> <td>-8.42</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Xoge</td> <td>\$ 42.10</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Hangu	42.11		Tu M'et'o	0.00		Njot'tsutbi	8.42		Thuspabi	0.00		Te Honi	0.00		Thämbi	0.00		Thots'e	0.00		Njut'i N'agitho	-8.42		Xoge	\$ 42.10	
Hangu	42.11																																	
Tu M'et'o	0.00																																	
Njot'tsutbi	8.42																																	
Thuspabi	0.00																																	
Te Honi	0.00																																	
Thämbi	0.00																																	
Thots'e	0.00																																	
Njut'i N'agitho	-8.42																																	
Xoge	\$ 42.10																																	
<p>NJUTHAI NGU ENGA HA RA HE'MI M'EPATE "NUNA NJUT'INU HINGI FATS'I MA'RA YA THAI"</p>																																		

Nsan Nicolás, Nts'utk'ani, Njunthe, 'ret'a ma
'rato ra goho nzänära jeye yom'o ne hñäto.

Nänte Francisco de la Barrera e Izárraga
Ra ndä ya 'befi, Nts'utk'ani Njunthe
'BUKUA

¿Te gi japi ra he'mi
njut'a hai?

¿Ham'u gi huts'i ra
he'mi ate?

¿Ndana xa ja rá nsu
ne yo'ä?

Di zo'ahe gi faxje ne da tsada t'aje ra
njäts'i ma 'nuhe, nuna di 'ñehe Nts'utk'ani di
zoni Nsan Nicolás Flores, di a'ahe njap'u ge
nuna 'nuu haitho xa nts'otho ne xa duxt'a ra
dehe ne hingi tsada thogi n'aa xa ñho.

Di tomhe gi faxje, di ñ'edihe.
Go pehni

Ñ'oho Pablo Trejo Trejo
Ra nzaya

Nxadi ne xipi ma'ra.

2 Ra hmunts'a mfädi yoho

Ra dätä jä'i:

- Da dini ya hñä mahyoní ha ra hmää da nxädi.
- Da 'yot'i ya hmää.
- Da dini ne da bädi ya nt'ot'i nt'ohni ha ra hñä hñähñu.
- Da bädi hanja xa thoki 'ra ya hmää.

BLOOS INDIG
stitución P
grantes de u
una unidad so
un territorio
de acuerdo c
pueblos indigen
severá en un r
ERECHO DE aut
nacional, el rec
idades indigen
leyes de las entic
nar en cuenta, c
ales establecidos
e artículo, criteri
o físico.
do II que a la letr
crementar los niv
ación bilin

Ra mudi mfädi

Te da bädi:

- Ma da ñäu te mää nuna 'bede: Ya tsi nijä nsadi Ndenthí, Maxei.
- Da dini teme xa ra nsu ha ra 'bede ya tsi nijä nsadi Ndenthí, Maxei.
- Da dini ya hñä ne ya hmää habu bi nxadi.
- Da ñuts'i n'aa hmää rá nxidi nthuts'i he'mi ra dango San Lucas. M'onda.
- Da dentho rá nxidi nthuts'i he'mi ra dango, da hñuts'i ya hñä get'ä ne da mää.
- Da dini ya nt'ohni **p**, **y**.
- Da bädi hamu da huts'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi hanja yá nt'ot'i ya hmää: Ya tsi nijä nsadi Ndenthí, Maxei, ne rá nxidi nthuts'i he'mi ra dango Nsan Lucas, M'onda.

Ma ga nxädihu

Nxädi ne gi k'ät'i ya k'oi.

¿Habu 'yo ne te pefi nuna jä'i?
 ¿Te pefi ra o'ñuu?
 ¿Te bi umbi ra o'ñuu ra zonte?
 ¿Te da japi ya hmää nuna zonte?

Nähu.

¿Ha gi pädi ya tsi nijä nsədi Ndənthi?

¿Gi pädi togo yá məti?

Nxədi rá mudi ne beni, ¿te ma da mää ra hmää?

YA TSI NIJÄ NSƏDI

Ya tsi nijä nsədi Nsan Miguel, Ndənthi, Maxei, ge ya tsi m'et'edo, hanja bi thoki nheki ge nja ha ra ntəbebe jəye 'rət'a ma hñäto, pe nuya te həxnu eno ge ha ra 'rət'a ma gəto. Nuya payu eno ham'u bi uadi, 'ratho hin'ä pe ga'tho ñhanda mahyats'i, 'ra beni tənda nuyá nijä ya ndängä tsita, nuya njuts'iyu xa thoki dega hmunts'ado xi m'əti ra bohai 'ra 'bəgi n'aa zaa ne nani n'aa n'e nu har hai xi nt'utədo ma'rəa dega nxindo xa 'batə ko bohai ua xa nthonts'i ra həgi ne ra 'bomu. Ha ra ngots'i nuya tsi nijä ti n'aa pont'a doo n'andi xa tuti ya ts'əgi n'ehe. Hangu 'rət'a ma kət'a ya nijä ja ya njät'i mboo ne ngu goxi njät'a nthi n'ehe. Hənsəe goho nheki xa ñho ya njät'i: los Luna, los Resendiz, Ndəndo ne Nsan Diego.

Nxədi te hmää ya nijä nsədi ne gi ñähu.

¿Tema ntəbebe jəye bi thoki?

¿Teme bi nju bi njuts'i?

¿Hanja ya həgi?

¿Tema tsi nijä xa ñhoho?

☞ Gi thädi majuäni (m) ua hinga majuäni (h).

1. ¿Ya tsi nijä nsädi bi ja ha hnini Ndänthi, Maxei?

( )

2. ¿Ya tsi nijä xa thoki zaa?

( )

3. ¿Nuyá meti ya tsi nijä ge ya mengu nuna ra nguu?

( )

4. ¿Nuya tsi nijä bi thoki ha ra nthebe jeye n'aa?

( )

5. ¿Nuna tsi nijä fätho ko rá thuuhu togo rá meti?

( )

☞ Xipa ma'ra ri nthädi.

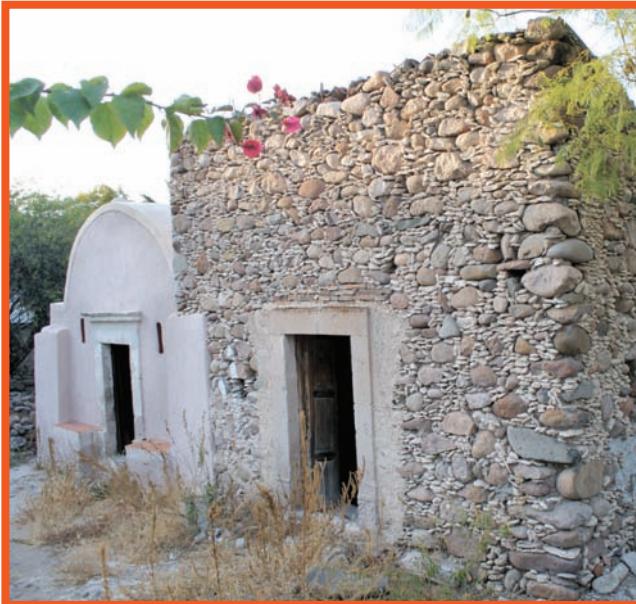
Nxadi ya mfeni.

Nuya tsi nijä nunu Nsan Miguel,
Ndenti, Maxei, ge ya xeni ndäni.

Nuya ñöhñö Nsan Miguel ja
nxadiyu.

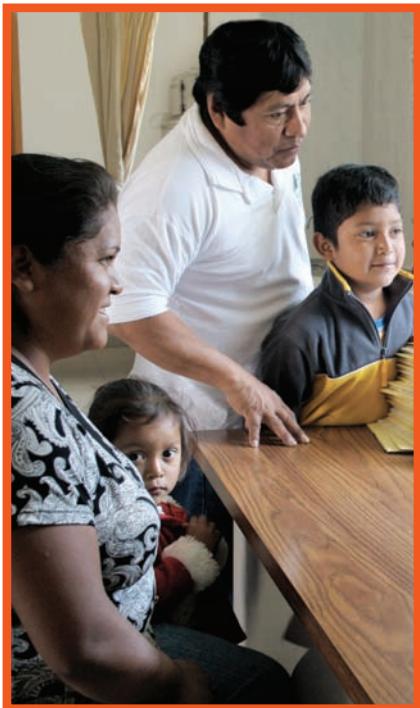
Nuya tsi nijä habu ndäni ya
jä'i nunu Nsan Miguel, xa
njät'i nt'axi ne 'ra pestho rá
njät'i maham'u.

Ja ma'ra ya tsi nijä ja ya
hñähñu.

Nxədi nuya hñä ne gi ñähu teme ñhee.

mengu

pont'i

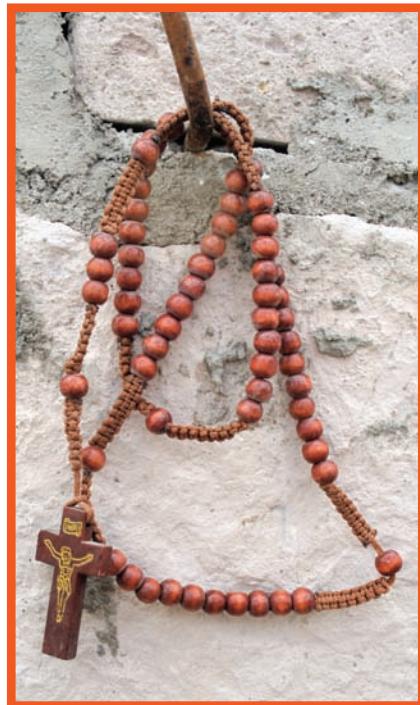
Tsinänä

nsu

Jää

nsädi

Hñet'i nuya hñä ne gi nxädi ya nt'ohni.

p

Pa

pa

pothe

jäpi

y

'yothe

'yo

hyadi

hyats'i

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Ma ga huts'ihu

Jovita da juadi da
hoki ra nxidi nthuts'i
he'mi ra dango
Nsan Lucas.

iXa ñho Susana!
¿Tengu bi gohi?

Hyandi, ¿te gi nuu
Jovita? Mää tema
pa ne tema xenpa
da t'ot'e ya 'befi.

iXa bi gohi xa
ñho! igi johya
Susana!

iJamädi
Jovita!

iSusana ma ga
hoju m'a'ra!

¿Ha ya k'oi, habu 'yo ya 'bəhñä hñähñu ne te pefi?

¿N'a'u te udi?

¿Te da japi ra nxidi nthuts'i he'mi?

¿Tema dango udi?

NDOMINGO 16 RA 'RET'A ZÄNÄ

07:00 RA XUDI YÁ THUHU RA TSI DADA
12:00 RA NDEE RÁ MIXA RA 'RET'A NJEYA
08:00 RA NXUI RA MIXA RA HNINI

M'EFA MA GA Ñ'ENHU RA TSIBI

HÑUPA 19 RA 'RET'A ZÄNÄ

09:00 RA XUDI RÁ MIXA RA TSI NÄNÄ
NE RA TSI TADA

Xa gj johya NSan NLucas

 **Beni n'aa dango ha ri hnini ne gi hyoki
n'aa ra nxidi nthuts'i he'mi.**

Da max'i nuya nt'gni.

¿Tema dango gi ne gi ñä?

¿Tema da t'ot'e ne te xenpa?

 **Hyandi xa ñho, ne gi hyoki n'aa ra nxidi
nthuts'i he'mi.**

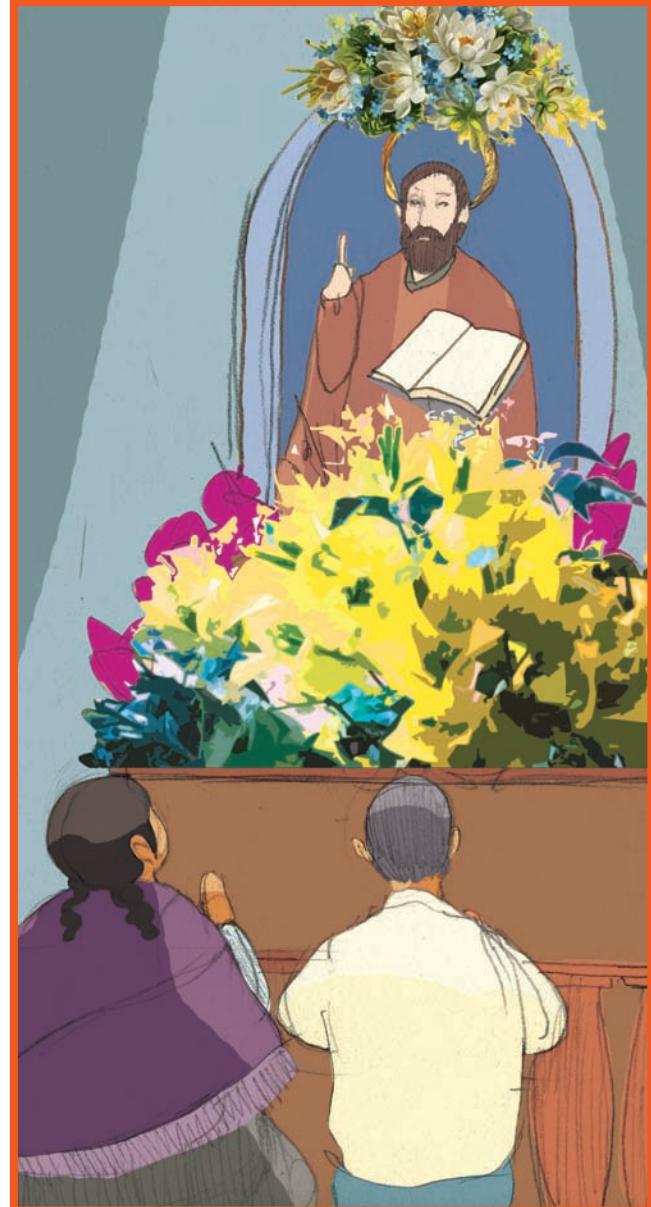
Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

Ra dago Nsan Lucas M'onda.

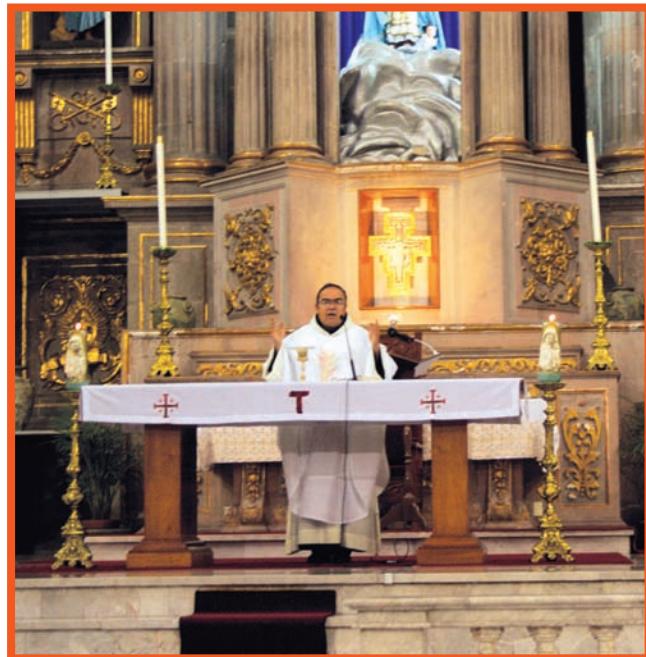
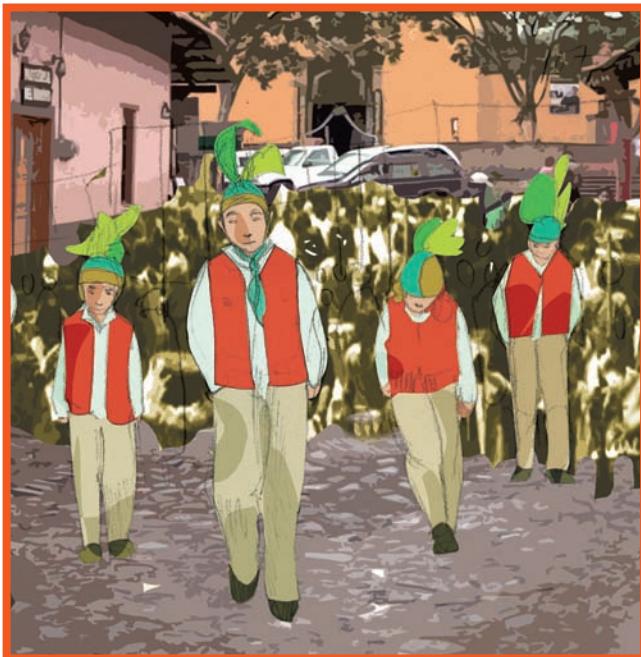
Nuna dango Nsan Lucas xa
däta ne ja rá nsu pa nuya
ndänga tsita.

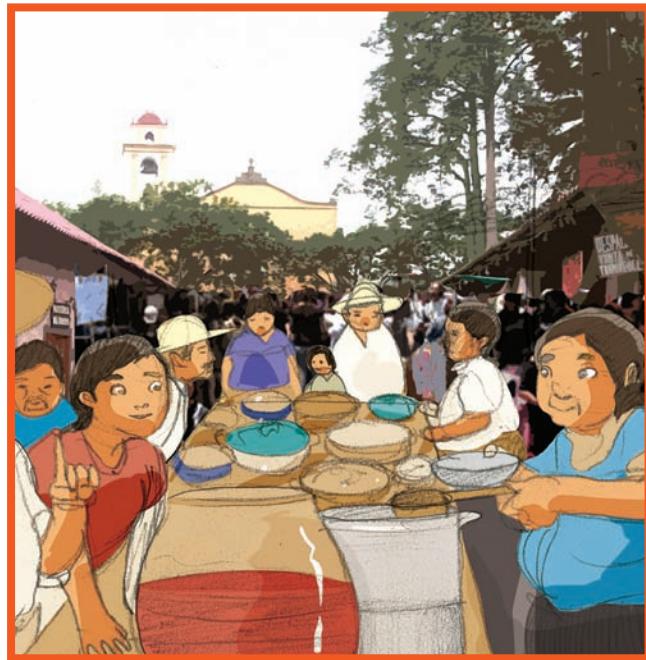
Fädi n'ehe ge ma'ra ya
ñähñu ha ma'ra ya hnini
ndäni ra tsita ha hnini.

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

Dango

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

▶ **Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi
'yot'i ha ri mfixhe'mi.**

 Juati nuya hñä gi hñuts'i ra nt'ohni di 'ñepi:
"P" ne "Y".

P a

       ada

'   e

       ale

'bos   i

tsat'   o

xa'   e

       uni

do'   o

Rá he'mi nthëki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne
ya lengu nt'ot'i.

P

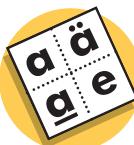
p

Pot'e ra pahni ne da ma ra dango.

Y

y

Ya jä'i kuati yá nxidi nthuts'i he'mi ya dango.

Rá he'mi nthe'ki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyéeki te mää nuya yoho ya he'mi ne gi thädi nuya nt'ani ja ha ra ngäts'i.

YA TSI NIJÄ NSADI

Ya tsi nijä nsadi Nsan Miguel, Ndénti, Maxei, ge ya tsi m'et'edo, hanja bi thoki nheki ge nja ha ra nthebe jeyé 'ret'a ma hñäto, pe nuya te huxnu eno ge ha ra 'ret'a ma guto. Nuya payu eno ham'u bi uadi, 'ratho hin'ä pe ga'tho ñhanda mahyats'i, 'ra beni tända nuyá nijä ya ndänga tsita, nuya njuts'iyu xa thoki dega hmunts'ado xi m'ati ra bohái 'ra 'bái n'aa zaa ne nani n'aa n'e nu har hái xi nt'ütdo ma'ra dega nxindo xa 'bati ko bohái ua xa nthonts'i ra hái ne ra 'bomu. Ha ra ngots'i nuya tsi nijä ti n'aa pont'a doo n'andi xa tuti ya ts'oi n'ehe. Hangu 'ret'a ma küt'a ya nijä ja ya njät'i mboo ne ngu goxi njät'a nthi n'ehe. Honse goho nheki xa ñho ya njät'i: los Luna, los Resendiz, Ndodo ne Nsan Diego.

NDOMINGO 16 RA 'RET'A ZÄNÄ

- 07:00 RA XUDI YÁ THUHU RA TSI DADA
12:00 RA NDEE RÁ MIXA RA 'RET'A NJEYA
08:00 RA NXUI RA MIXA RA HNINI

M'EFA MA GA Ñ'ENHU RA TSIBI

HÑUPA 19 RA 'RET'A ZÄNÄ

- 09:00 RA XUDI RÁ MIXA RA TSI NÄNÄ
NE RA TSI TADA

Xa gji johya NSan NLucas

¿Te nhée nuya yoho ya he'miyé?

¿Te njapa nuya he'miyu?

Ha ri hnini ¿ha gi hoju ya nxidi nthuts'i he'mi pa da fädi rá dango?

¿Nu ha ri hgi nuya manijä ha xa nt'ot'i te di boni?

Mää tema da japi nuya he'miyu.

Ra nyoho mfädi

Te da bädi:

- Da nuu ra he'mi nsuni.
- Da hyandi te ne da mää yá xeni he'mi nsuni.
- Da nuu ya hñä ne ma'ra mahyoni ja ya xeni he'mi nsuni.
- Da nuu ra ma xa ñho 'randi.
- Gi hñuts'i nuya hñä ñ'ent'i ne hingi ñ'ent'i.
- Gi huts'i ya hñä bi ehe ha ra hñä fax'i.
- Da dini ya nt'ohni **z**, **n**, **s**.
- Da bädi ham'u da huts'i ya lengu ne ya däta nt'ohni.
- Da hyandi hanja yá nt'ot'i yá xeni he'mi nsuni ne ra ma xa ñho 'randi.

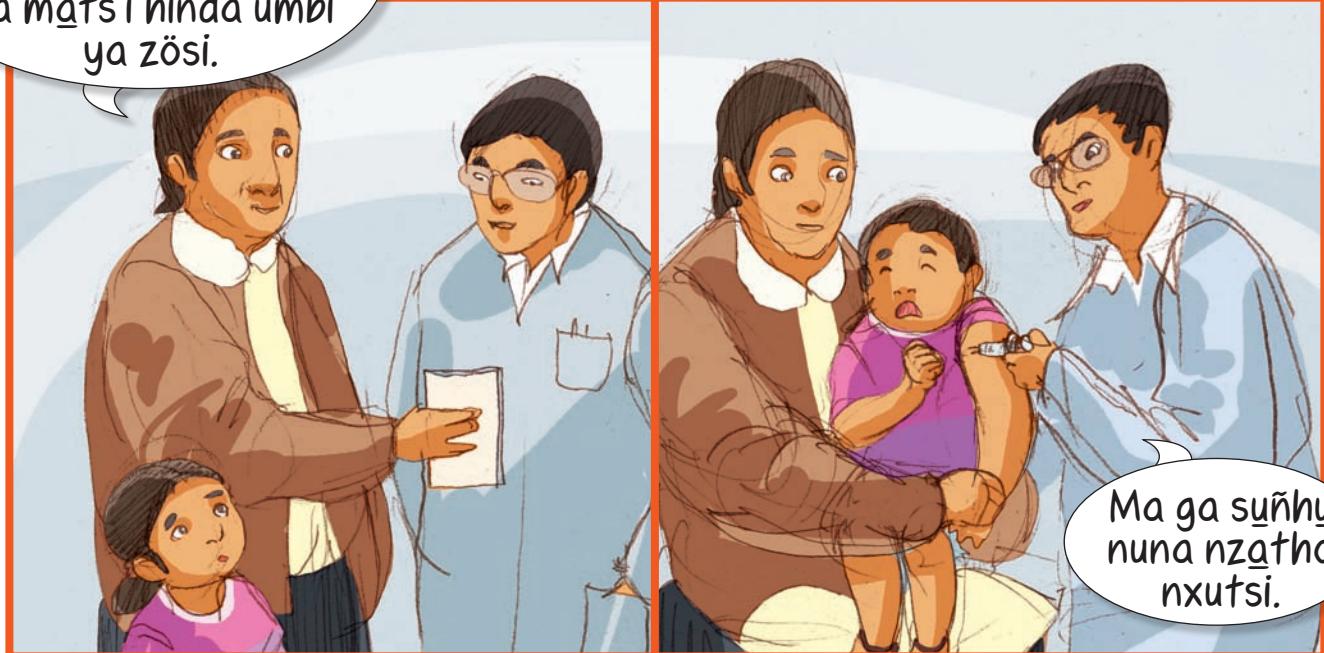

Ma ga nxədihu

Hyandi ya k'oi ne gi ñähu.

Haxjää 'yothete, xta
ehe da fəmbi ra nsuni
da məts'i hinda umbi
ya zösi.

- ¿Habu bi zoni ra 'bəhnä tsahi rá nxutsi?
- ¿Nuna 'bəhnä te bi xipabi ra 'yəthete?
- ¿Tema nsəni nuna ra 'yəthete bi umbi ra nxuts'i?
- ¿Ha gi tsixke nya ri bätси da nsəni n'ehe?
- ¿Te ma nsəni xka umbi ri bätси?

Hyandi ra he'mi nsuni ne gi thädi ya nt'gni.

NO'O XA MAHYONI DA NSUNI		PA NSUNI		
NSUNI	RA HÑENI OTHE	HANGU	DÄTA	
BCG	K'UTHE	n'ase	Xta m'ui	
SABIN	DÄTÄ SÄSI	ndui	Xta m'ui	
		'Bet'o	Yonzänä	
		nyoho	Gonzänä	
		Nhñuu	'ratonzänä	
		m'a'ra		
kut'a othete	'bijí 'bok'uthe yandóyo yádeki, rá nlo	'Bet'o	Yonzänä	
		nyoho	Gonzänä	
		Nhñuu	'ratonzänä	
DPT	'bijí 'bok'uthe yandóyo	Ts'edi n'a	yonjeye	
		ts'edi yoho	gonjeye	
Hñu t'uzu'ue Srp	'bosäsi Thengsäsi	'Bet'o	r'anjeye	
		nyoho	'ratonjeye	
hokiThengsäsi	Thengsäsi	m'a'ra		
Td	'bijí 'yandóyo	Ts'edi	'ret'a ma yoho	
m n a s r a t s í				

RA HE'MI NSUNI M'ONDA	temetü
RÁ NT'UDI RA BÄTSI	
Ra thuuhu	
Habu 'bul	
Ra po bi m'ui	
Habu bi m'ui	
Po bi thuspa thuuhu	
Habu bi thuse'i	
Hñini	
däni	
däta hñini	

¿Togo uni ra he'mi nsuni M'onda?

¿Ndana yá nt'udi nuna ts'unt'u ua nxutsi bi ehe ha ra he'mi nsuni?

¿Te man'a tsits'i ra he'mi nsuni?

¿Mänga hñu ya nsuni ne mää tema hñeni faxte, tengu rá nzeye ne tema jeyé thuts'i?

¿Te da njapabi da fädi rá ndä ne rä ñhets'i ha ra he'mi nsuni?

Hyandi ra he'mi nsuni ne gi thädi ya nt'gni.

❖ Hñuxa n'aa 'ñuu hai nuya mfeni xa ñho.

1. Ra he'mi nsuni go uni...

- a) Ra ndängu ñ 'othe
- ä) Ra ngu ñot'i
- g) Ra däta ngu nts'utbi

2. Nuna nsuni BCG othe ya hñeni...

- a) Ya thenga t'usäsi
- ä) Ra k'uthe
- g) Ra 'biji

3. Nuna nsuni hñuu ya t'uzu'ue ge ñhoki ra thenga t'usäsi ne ya 'bosäsi, t'uni yo'gi, ¿tema je耶e?

- a) N'aa nje耶e ne 'ret'a ma kut'a
- ä) 'Rato nje耶e ne hñäto
- g) N'aa nje耶e ne 'rato nje耶e

4. Pa gi hyandi tengu te ra bätsi ha ra he'mi nsuni xa ñho gi hñuts'i:

- a) Da ñuni xa ñho ha ra ngunsädi
- ä) Yá je耶e, rá ñhu ne rá ndä
- g) Honse rá ñhets'i

❖ Xipa ma'ra ri nthädi.

Nxadi ya mfeni.

Nuna h̄e'mi nsuni pe'tsi xa nsu
ne ga kuathu pa ga tsixu tengu
xa ma yá nsuni ra bätsi.

Nuya maxte 'yothete nsuni nuya
ja xi m'ui, xa hot'i pa hinda nzoní.

Nuya hmunts'i nsuni tot'e
ha ya ngunsädi faxte hinda
ñheni ya bätsi.

Rá h̄e'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri h̄e'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne
gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Nxädi nuya hñä ne gi ñähu teme di ñhehui.

Nzaki

ponsuni

nsuni

thenga t'usäsi

undo'yo

ñhu

Ndää

Nxädi nuya hñä ne gi hyandi ya nt'ohni.

z	zaa zu'ue po<u>zu</u> z<u>exjo</u>
n	ne hnini n'aa nguu
s	sei sefi <u>seki</u> d<u>e</u>se

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuya k'oi ne gi ñähu ya nt'ani.

Ma nänä'i t̄etka
Jää, gar ma 'randi
ma ga mpefi.

Ntsuni
Porfirio ne gi hñäxa
nzeye ra dehe.

Porfirio nu'mu gi
handi xa ñhei gi thogi
ya ot'at'oho ua gi
'raxa ra däthe gi pengi
di top'ahe.

Ma nänä'i yo gi
tu ri mui di pädi
ga ntsuni.

Jää da maxa
ma t'uuhu dänzia,
Cirilo.

Eulalia, yo gi tu ri
mui ma t'uuhu pädi
da ntsunse.

¿Te mänga nuna m'ede?

¿Habu di ma ra Porfirio?

¿Nuyá dada johya ua tu yá mui ngetho da ma?

¿Yo'ä mäle Eulalia xipi da ntsuni ha ra ot'at'oho ne ra däthe?

¿Ha gi 'ñeke n'aa ri meni xa ma 'randi?

 Nxədi nuna teme nsi'i "da tsə gi ma xa ñho, pädi teme mfets'e ja 'bu gi ne thogi 'randi".

HE'MI NSIPI YA ZONTE

Nuya m'ehni me 'randi ngu nuya ma metihu mä hanja da tsə da yut'i ya zonte ha ya hai n'aa ngu n'aa. Nuya he'mi gi honi pa gi 'raxy 'randi ngu zontetho, ma gi nxədi, ma gi mpə ua ma gi mpefi ua honse gi thogi, gehyu ya he'mi:

He'mi nthogi 'randi: nuna he'minu go unga ya ndä pa da tsə yá mengu da m'a'ra ya hai.

He'mi nseki m'u*i*: nuna he'minu go uni ya me 'randi habu umbi ar seki da yut'a ha yá hai.

Nu'mu gi ne gi kut'a 'randi ne hingi hä nuya he'miyu da nju'a'i ne da jos'i ri hai ne da t'e'ä ra fadi ne da tsə da t'a'a ra bojä n'ehe.

¿Ndana nuya he'mi thoni ne da tsə da thogi di 'randi?
 ¿Hanja gi beni nuya ra he'mi nthogi 'randi ne he'mi nseki m'u*i*?
 Mä yoho ya 'befi da tədi gi 'yot 'e nu'mu 'bu*i* xa ñho nuya ri he'mi.

▲ Hyoki 'ra ya hñä honi n'aa jä'i ne da thogi 'randi.

Da max'a nuya hñayu:

Hangu ya jä'i ha ri hai thogi di ma 'randi, xipi tema he'mi honi,
ne tema thogi nu'mú hinda hñäxa yá he'mi.

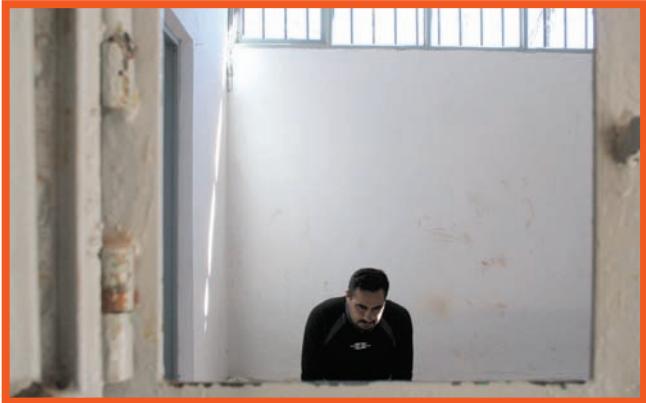
▲ Hyoki nuya hñä.

▲ Hyandi, hyoki, ne xipa ma'ra nuya hñä.

Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

'Bu gi thogi gi ma 'randi habu hinga nthogi, tsq da jo'i 'rato zänä ua yo njeye.

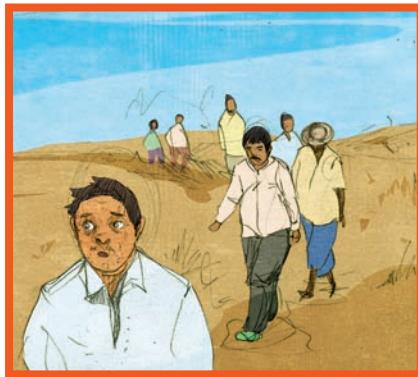
Nu'mu ga thotho xi'mu da nja'a'i, ha nu'mu njap'u ngaxte.

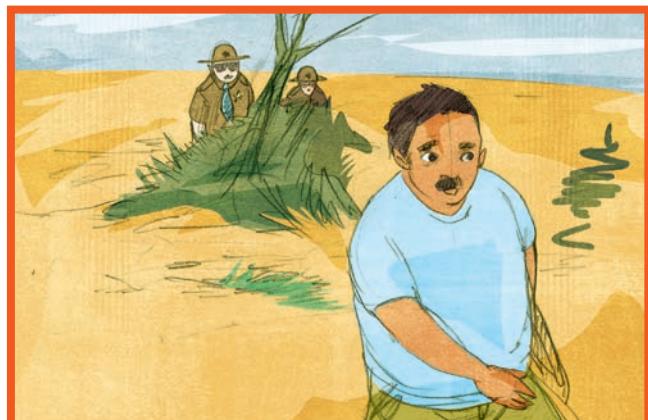
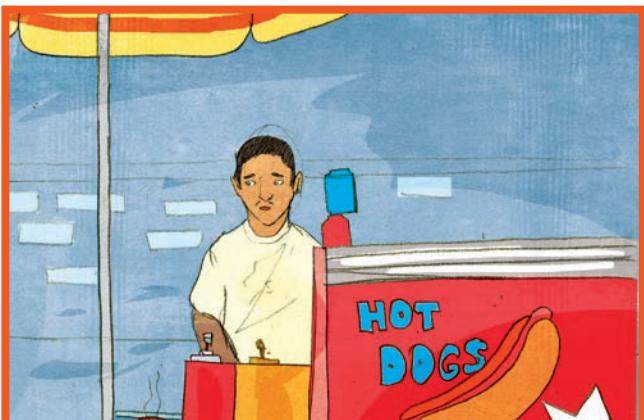
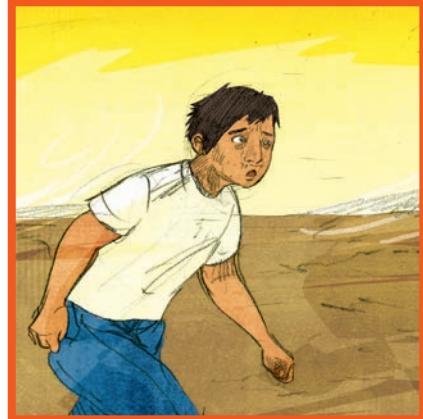
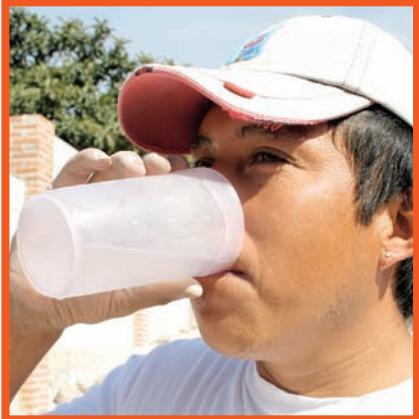
Nu'ahu da tsq gi mpefi nu'mu gi pe'tsi ra he'mi mengu ua ra bothe.

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

'rats 'i

Juati ya hñä gi hñuts'i nu'ä di 'ñepi.

Z

__aa

__exthi

po__u

__esni

__ate

__i

n

__e

__de

ma__de

__u__a

__xutsi

__a__xa

S

__agi

__efi

__etu

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

↗ Hyandi ne gi beni hanja thuts'í ya däta
ne ya lengu nt'ot'i.

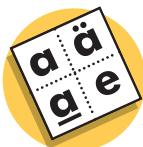
Zoni ya bätси xta **z**udi ra hñeni.

N'aa thogi xa ñho 'randi xa entho.

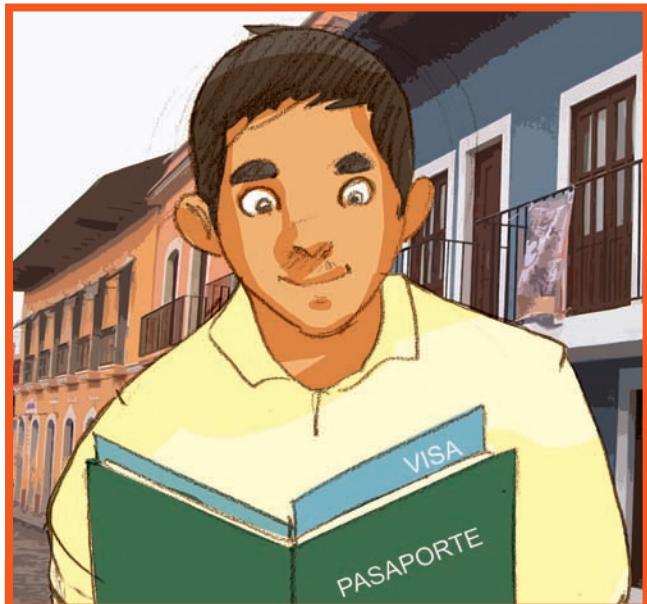
Suni ri bätси ne hindä **s**udi ya säsi.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyeki nuya mfeni ne gi thädi ya nt'qni.

RA HE'MI NSUNI

Ra 'behñä

Di johya ge ga'tho ma
bätsi xa thuspi rá nsuni
njap'ü hinda ñheni. Jamädi
ra ngu t'othe nsuni ga'tho
ya bätsi me M'onda habü
ga'tho di 'bui.

GI MA XA ÑHO 'RANDI

Ra Porfirio

Jamädi ma mpädi bi xiki
tema he'mi mahyon da
ma n'aa 'randi nupya di
thogi xa ñho ne hinte tupa
yá muí ma dada.

¿Ha gi beni ja te nthé nuya yoho ya mfeni xka nxädi?
¿Te ma xikagihu nuna 'behñä ne te xiju ra Porfirio?
¿Ha gi et'a ri xútha nuya he'mi ja ya nsu jangu nuya
nsuni t'umbabi ya bätsi ne hninda ñheni?

NTSATI YOHO

1. ¿Te ga pädi ha ya mhää ra Tximareku ne ra dango Nsantuário?

---

2. ¿Gi huts'i yoho ya hñä di fudi ya legu nt'ot'i ne yoho di fudi ya
däta nt'ot'i gi juu nuya nt'ot'i xka pädi?

---

3. ¿Habu gi jut'i ra he'mi njut'a ha'í ne te rá 'befi?

---

4. ¿Tema ya mfeni xa ja yá nsu ha ra he'mi qte?

---

5. ¿Hanja gi hyokage n'a nxidi nthuts'i he'mi ne gi noni ya tsi nijä
nsqdi Ndenthi, Maxei?

---

6. ¿Tema nsuni 'ñethi gi pädi?

Ra nhñuu mfädi

Te da bädi:

- Da hñet'i tengu ya thuts'i xi nuu ha ra he'mi hoga m'ui.
- Da bädi ra he'mi hoga mvui.
- Da hyandi nuya hñä ne ma'ra mahyoni ha ra he'mi hoga m'ui
- Gi huts'i n'aa ra huts'i he'mi da mehni ra tada ne da t'umbi rá xahnate rá bätsi.
- Gi hñuts'i nuya hñä xa ñho ja ra huts'i he'mi da t'umbi rá xahnate.
- Gi huts'i ya njunhñä hints'u tode ha ra hñähñu.
- Da dini ya nt'ohni **f**, **d**, **h**.
- Da bädi ham'u da huts'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi hanja yá nt'ot'i ha ya hmää: ra he'mi hoga m'ui ne ra huts'i he'mi.

Ma ga nxaqdihu

Hyanda ya k'oi ne gi ñähu.

¿Hangu ya jä'i ñä?

¿Tema xipa ra xahnate ra José?

Nu'mu hinda 'yo xa ñho ra José, ¿tema hninda t'umbi?

¿Ha gi beni ra Sonia ma da hñäni ra hem mi hoga 'mui?

¿Tema bi benga ra José?

Hyandi nuna he'mi hoga m'ui, nxadi ne gi pädi teme pets'i.

¿Tema gi mbeni gi tini ha nuna he'mi?
¿Nuna he'mi 'bu*ui* ngunsadi?

Ra ndä ra däta Ngunsadi
"Sor Juana Inés de la Cruz" ha ra hnini Caltimacán,
Tasquillo, Hidalgo, ot'i nuna he'mi:

HE'MI HOGA M'UI

RA NXADI Sonia Trejo Felipe

'Yo ha ra yojeye har hmuntsts'i "B", pa 'bu xudi gehnu
n'aa nxutsi xa umba rá mui.

Xi thoki nuna ha rá 'ret 'a ra goho zänä ra jeye yo m'o ne
hñäto ha ra hnini Maxei Njunthe.

"BET 'O RA NT'UDI"
GO UNI

XAHNATE VENANCIO MARTÍNEZ HERNÁNDEZ

Ra ndä ngunsadi

↗ Gi nxədi ne gi pädi.

¿Teme rá thuuhu ra he'mi xka nxədi?

¿Togo bi huts'i?

¿Te ra 'befi n'aa he'mi hoga m'ui?

¿Tema jəya t'uni ra he'mi hoga m'ui?

↗ Kuati nuna da juati ra mfeni.

Nu'mu ra xənte da 'bu'i xa
ñho da t'umbabi n'aa...

N'aa he'mi
hoga m'ui.

¿Tema rá thuuhu nuna ra
ñoho ngunsədi...

Sor Juana Inés
de la Cruz.

¿Tema m'ede ne tema
hmunts'i o ra Sonia?...

hñuu m'ede ne ra
hmunts'i "B".

¿Tema hnini njunte 'bu ra
ngunsədi?...

Tasquillo.

¿Tema mhä uni ra ñoho
ngunsədi...

Nuna nxədi gehnu
'bet 'o.

Nuna ndä xəhnate rá
thuuhu...

Xəhnate Ra
Venancio Martínez
Hernández

↗ Xipa ma'ra nuya ri nthädi.

Nxadi nuya mfeni.

Nuya nxadi ra yoho ngunsädi
xa ñho da ne da bädi ne di
pädi ra nt'ek'ei.

Nuya nxadi gä'tho ra jeyé bi
'yot'e xa ñho ha rá ngäts'i ma
da hñäni rá he'mi hogá m'ui.

Nuya dada xa espa yá nsu ne johya xi
hñäni n'aa he'mi hogá m'ui ne xta uadi ra
dango pa bi xipi da njohya.

Nxädi nuya hñä.

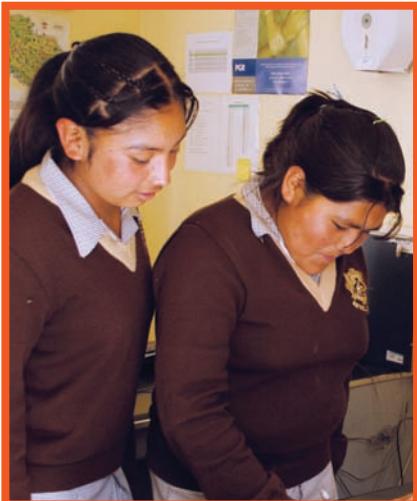
xa nxädi

ot'axñho

ngunsädi

mpäte

nduxte

ts'one

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya
hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Nxadi nuya hñä ne gi meya ya nt'ohni.

f	fui fani efe mpefi
d	dehe do dooni pede
h	hää hin'ä mohi hmii

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Ma ga huts'ihu

Hyandi ya k'oi ha ra mfeni ne gi ñähu.

¿Te yá thuuhu ra tada ne ra t'u?
Nuna tada, ¿te ne da mempabi ra xahnate?
¿Te ya pa hinda ma da ma ra ngunsadi ra Miguel?
¿Yo'o hinda ma da ma ra ngunsadi?
¿Ha mi benga ya dango ra Miguel?
¿Togo ma da hñäxa ra hé'mi ra tada ua ra t'u?

Nxädi nuna mfeni bi huts'i n'aa dada bi mëmpi rá xahnate rá bätsi.

Ra Bominza, Ndenthi, Maxei hñäto ra
 'ret'a ma n'aa zänä ra yom'o ne hñäto.

Xahnate Vitorino:

Nuga dra ñíoho Evaristo, ra tada rá
 nxädi José. Ma bätsi ra xudi hinda ehe
 ja ra ngunsädi, ngetho ga'tho ya mengu
 pëts'u ndunthi ya 'befi ja Njunthe.

Xa di jamädi. Gi ntsuni.

Nzenuatho

¿Togo bi huts'i ra mfeni?
 ¿Te mää ra mfeni?

▶ Hñuts'i n'aa mfeni gi pëmpí rá xahnhate ri bätси.

Beni te gi ne gi xipabi.

¿Tema ra mpa?

¿Teme rá thuuhu ra xahnhate?

¿Tema gi mää ha ra ñ'edi?

▶ Huts'i ri mfeni.

▶ Hyandi, gi hyoki xa ñho ne xipi ma'ra ri mfeni.

Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

Ra dada xa ñho da bädi n'ehe
teme t'uti rá bätsi.

Nuna xahnate di 'ñepi da nxadi
gä'tho ya mfeni da 'bempabi ne
da kots'i ra hñäki.

Da tsä da 'yani ra xahnate
tengu ot'e ra bätsi da ñ'ani rá
dada ua rá nänä.

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

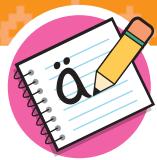
'behñä

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

 **Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote
ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.**

Juati ya hñä gi hñuts'i ya nt'ohni
di 'ñepi: "f, d, h".

___ qädi

___ o'xi

t'e ___ i

___ one

___ e

de ___ e

___ ani

thä ___ i

u ___ mi

___ ixi

___ ña ___ ñu

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

 Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya lengu nt'ot'i.

Fats'i ri bätsi da mets'i n'aa hoga mfeni.

Da hñots'i ne **da** umba ra xghnate ra huts'i he'mi.

Häni n'aa **he'mi** hoga m'ui.

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Hyeeki nuya mfeni ha nuya yoho ya he'mi ne gi thädi ya nt'qni.

Ra ndä ra däta Ngunsädi
“Sor Juana Inés de la Cruz” ha ra hnini Caltimacán,
Tasquillo, Hidalgo, ot'i nuna he'mi:

HE'MI HOGA M'UI

RA NXADI Sonia Trejo Felipe

'Yo ha ra yojeye har hmuntsts'i “B”, pa 'bu xudi gehnu
n'aa nxutsi xa umba rá mui.

Xi thoki nuna ha rá 'ret 'a ra goho zänä ra jeye yo m'o ne
hñäto ha ra hnini Maxei Njunthe.

“**BET 'O RA NT'UDI**
GO UNI

XAHNATE VENANCIO MARTÍNEZ HERNÁNDEZ

Ra ndä ngunsädi

Ra Bominza, Ndenthi, Maxei hñäto ra
 'ret'a ma n'aa zänä ra yom'o ne hñäto.

Xahnate Vitorino:

Nuga dra ñoho Evaristo, ra tada rá
 nxadi José. Ma bätsi ra xudi hinda ehe
 ja ra ngunsadi, ngetho ga tho | ya mengu
 pets'ü ndunthi ya befi ja Njunthe.

Xa di jamädi. Gi ntsuni.

Nzenuatho

¿Te ñhee nuya yoho ya he'miyu?

¿Nuya ri bätsihu xta uadi ra yoho nt'udi ha xi hñäni n'aa he'mi
 hoga m'u*ui*?

¿Hna xka hoki n'aa huts'i he'mi ne xka pempi rá xahnate ri bätsi?

¿Mää hñuu teme nthe nuya he'miyu?

Ra ngoho mfädi

Te da bädi:

- Da nxädi n'aa ra 'bede "Ya mfeni Ntókuä".
- Da hñet'i ya hñä ja yá nsu ha ya mfeni Ntókuä.
- Da hyandi nya hmää ya mfeni Ntókuä.
- Da nxädi ra hmää nguu made dänijä ñätho.
- Da huts'i nya hñä xa mahyon.
- Da dini ya nt'ohni **t**, **th**.
- Da bädi hamü da huts'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hñet'i hanja yá nt'ot'i ya hmää ya mfeni Ntókuä ne nguu made dänijä ñätho.

Ma ga nxədihu

 Nxədi ne hyandi nuya k'oi.

¿Habu bi nthe nuya mäle?
¿Te rá thuuuhu nuna ra mäle hñähñu?
¿Mäle Lola ha mi pädi N'ókuä?
¿Ha gi päke Nt'ókuä, Ndegdo, Maxei?

Nxədi nuna hmäää.

YA MFENI NT'OKUÄ

'Ra ya me Nt'okua, Ndegdo, Maxei,
enä xpa ehe Nts'utk'ani, Njumthe ne
beni hanja mi t̄eni n'aa nxuni ne bi
ndui bi hyoki ra hinini ne m'efa bi
zop'ar dönzia nijä, ja nzeyē ya hmäää,
enä nuya gädo ha ra ntuhni ne bi d̄agi n'aa. Bi
gu bi 'yagi bi x̄ma n'aa ots'i pe nunu
bi ñuts'i ra dehe ngu xki feka n'aa ra
däthe, himbi tupyá mu mi beñ'u njap'u
nda ts'oni ngut'a, hinte bi mäñ'u pe mi
uadi bi thoki ra nijä, bi ndui bi b̄oho
ra dehe ha rá nthat'i ra nijä. Nuna ra
tho bi japi bi jaxt'i rá nt'axi nuna x̄eni'ä
ne xki nthonthe enä bi ntsayä mi thoki
man'a nijä nuni Nt'okua.

¿Habu enä xpa ehe ya me Nt'okua 'na?

¿Te bi thogiyu nuya gädo?

¿Te bi diñ'u mi 'yagi ra jä'i xki du?

¿Ha bi nsipabi ga'tho nu'ä xki thogi?

¿Ham'u bi uadi mi nthonthe?

Thädi.

☞ Thädi majäni (m) ua hin'ä (h) nuya nt'äni xa'ñep'u.

1. ¿Nt'okuä bi 'bu Nts'utk'ani Njunthe?

( )

2. ¿Himbi nja ra tuhni ha ya gädo?

( )

3. ¿Nuna gädo bi dägi ha ya nanza?

( )

4. ¿Bi 'tagi ra ndo'yo ha rá njäti ra nijä?

( )

5. ¿Nuna dehe bi xaq mi uadi bi thoki man'a 'ra'yo nijä?

( )

☞ Xipi ma'ra te ga thädi.

Nxadi ya mfeni.

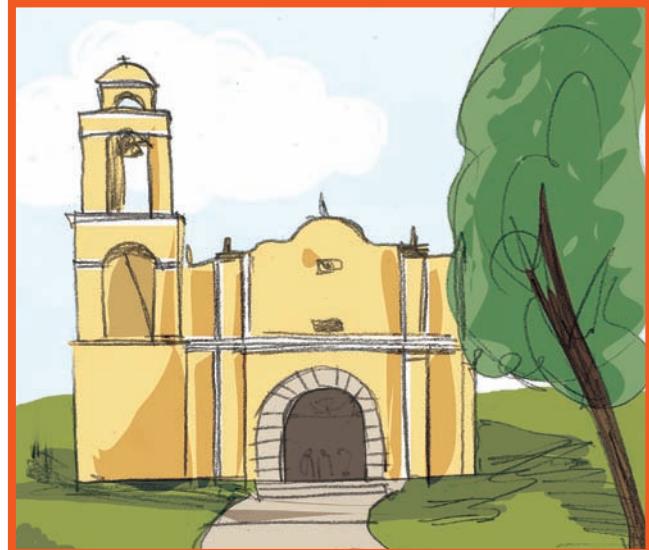
Nuna donijä Nt'okua xa ñunt'i
honse nhekitho
yá jädo.

Enä nuna donijä himi numañho
ra tsita, jange nuya mengunu bi
beni nda hyokuabi man'a.

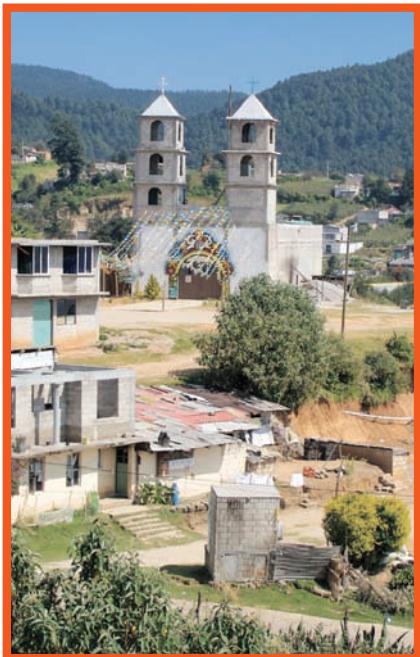
Nuna tsita nmäjä ma ra
k'axt'a bojä, nuna tsita José
ma ra t'axi ha nuna tsi Lupe
ma ra 'bo bojä.

Har jéye 1967 'ra ya zonte
jä'i bi hñäts'i ga'tho ya tsita
ne bi ts'okuabi ya hñähñu
ma'ra ya tsita.

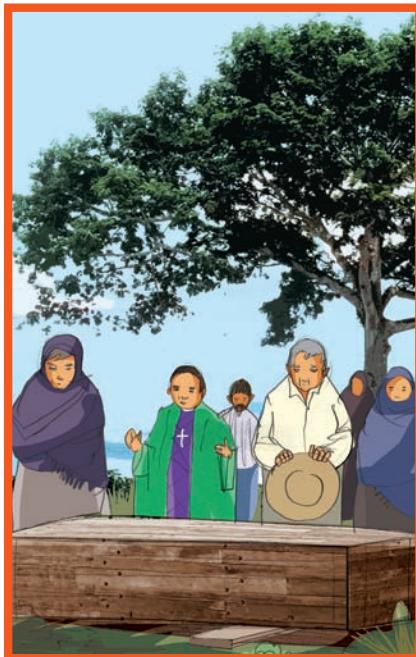
Nxädi nuya hñä ne gi ñähu teme ñhee.

nijä

gädo

'yagi

hmää

tuhni

ñhee

Nxädi nuya hñä ne gi meya ya nt'ohni.

t

tudi

tada

t'oho

guto

th

thä

thuhme

'batha

thogi

Rá he'mi nthäki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi nthäki ne ya m'ede gi zote ya
hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuna 'bede ne gi thädi ya nt'ani.

Hää Vitorino, da ra ñuhuhu ne xa ga exa ma nsuhu, gehnu 'Botsanga togo ñängä ya ñätho ne nuna manijänu.

¿Habu bi 'bu nguu made dänijä ñätho?

¿Togo bi zits'i ya xahni ha nguu made dänijä ñätho?

¿Te bi mänga ra Vitorino?

¿Togo suu ya ñätho?

Nxqadi ne gi ñähu gi noñhu nguu made dänijä ñätho.

RA NGUU MADE DÄNIJÄ ÑÄTHO

Ge n'aa manijä xa xi nzqatho, bi thoki ha ya jeye goho n'qte, ya benga gädo bi hyoki mi ne nda umbi ya ñätho te nda ndääni "n'aa 'ra'yo ñot'i ha ma mfenihu nunu xi thuts'i mañä n'aa hyadi ne há nthet'i 'ret'a mayoho ya nts'ää di boni ya zänä, ne di hanthu n'ehe made nthebe ne goho ya k'eñä yaka yá ne handi mhets'i utju ya yoto pa ne hñunthebe ne hñuu n'qte ne kut'a ya 'rendo gehyu ya pa pests'i ra jeye, madetho n'aa thi nheki n'aa k'eñä tsa rá zu ne poni hñu ya faspi, 'bumadeda n'aa mboza.

'Bu ha dä'ñu Naucalpan di ma Toluca,
di ma Nsan Mateo, M'onda

¿Teme rá thuuhu nuna ra hai ga nxqadi?

¿Tema jeye bi thoki?

¿Mää tengu ra nguu made dänijä ñätho?

¿Habu 'bu*i* ra nguu made dänijä ñätho?

 Mää tengu n'aa manijä ha ri hai, ua ri däta hnini.

¿Gi pädi n'aa get'u habu gi 'bui?

¿Gi pädi rá hmää? nu'mu hin'ä ñ'ani?

 Nxədi, hyoki, ne xipi ma'ra.

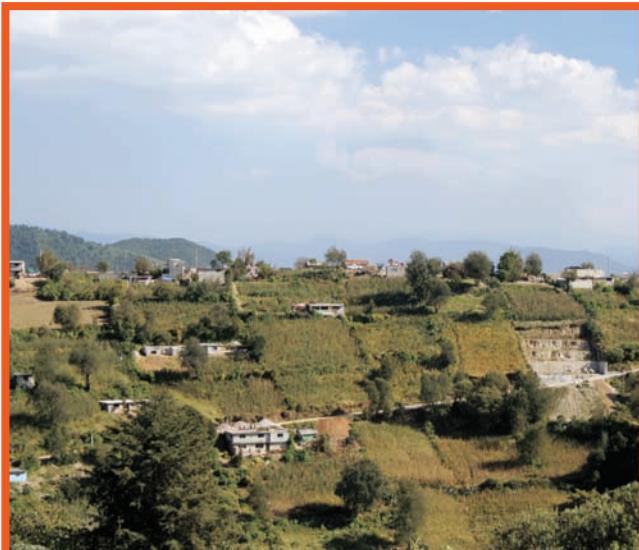
Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

Nuna nguu made dänijä
ñätho bi 'bu Temoaya,
M'onda.

'Botsanga ge'ä su ra nguu made
dänijä ñätho, hinto da ts'oki, ne su
ra hnini, ne di 'bu xa ñho.

Nu mañä nheki xoge ra manijä,
yá 'rendo, madetho rá thi ne rá
nzätho mboza.

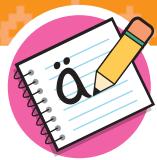

Hñuspi yá thuuhu nuya k'oiyu.

Ngätho

↗ Juati habu 'bədi ngu di 'ñepi: "t" ne "th".

___ 'egi

're ___ 'a

___ ada

t ___ i

___ 'oho

Nsan ___ yago

___ ä

n ___ ebe

___ uhni

___ ede

ndun ___ i

n ___ äti

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

↗ Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

 Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne ya lengu nt'ot'i.

Ha ra **Temoaya mañ'o ra t'oho tohnu** ra nguu made ndänijä ñätho.

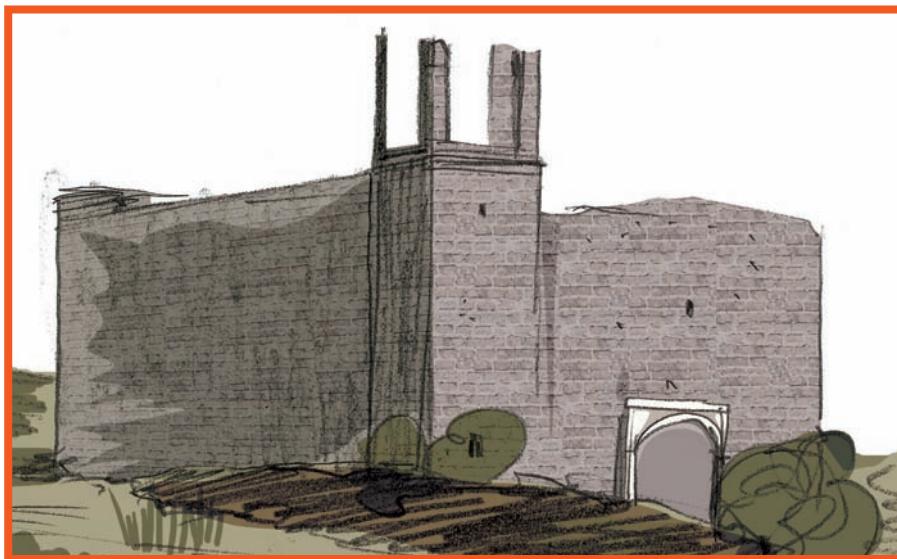
Thonthe ha nthet'i ra nijä habu bi t'agi nuna xki **tho.**

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Nxədi nuya hmäää ne hyeeki.

YA MFENI NT'OKUÄ

'Ra ya me Nt'okua, Ndegdo, Maxei,
enä xpa ehe Nts'utk'ani, Njyunthe
ne beni hanja mi t̄eni n'aa nxuni ne
bi ndui bi hyoki ra hinini ne m'efa
bi zop'u ar dönzia nijä, ja nzeye ya
hmäää, enä nuya gädo ha ra ntuhni ne bi
dagi n'aa. Bi gu bi 'yagi bi x̄a'ma
n'aa ots'i pe nunu bi ñuts'i ra dehe
ngu xki feka n'aa ra däthe, himbi
tupyá muji mi beñ'u njap'u nda ts'oni
ngut'a, hinte bi mäñ'u pe mi uadi bi
thoki ra nijä, bi ndui bi boho ra dehe
ha rá nthet'i ra nijä. Nuna ra tho bi
japi bi jaxt'i rá nt'axi nuna xeni'ä ne
xki nthonthe enä bi ntsayä mi thoki
man'a nijä nuni Nt'okua.

RA NGUU MADE DÄNIJÄ ÑÄTHO

Ge n'aa manijä xa xi nzätho, bi thoki ha ya jeye goho n'äte, ya benga gädo bi hyoki mi ne nda umbi ya ñätho te nda ndääni "n'aa 'ra'yo ñot'i ha ma mfenihu nunu xi thuts'i mañä n'aa hyadi ne há nthet'i 'ret'a mayoho ya nts'ää di boni ya zänä, ne di hanthu n'ehe made nthebe ne goho ya k'eñä yaka yá ne handi mhets'i utju ya yoto pa ne hñunthebe ne hñuu n'äte ne kut'a ya 'rendo gehyu ya pa pests'i ra jeye, madetho n'aa thi nheki n'aa k'eñä tsa rá zu ne poni hñu ya faspi, 'bumadeda n'aa mboza.

'Bu ha dä'ñu Naucalpan di ma Toluca, di ma Nsan Mateo, M'onda.

- ¿Ha ri hnini ja n'aa mfeni mahyegi?
- ¿Te ma hmää mahyegi?
- ¿Tema hmää xa mayap'u?
- ¿Ndana mahyetho ngu ri meti?

Ra nkut'a mfädi

Te da bädi:

- Da nxaqdi “Ra yá ’ñepi ya hñä”.
- Da hyandi nuya hñä ne da dini ngut'a.
- Da huts'i n'aa ra he'mi di ’ñepi da bädi, ra nt'uti ne da nhu mahyetho ne hindu thahnitho.
- Da nxaqdi, da k'onts'i ne da huts'i nuya hñä ya mahyon yá ’ñepi ya hñä.
- Da huts'i ya hñä di ñhee te da mää.
- Da bädi “ra hmunts'a mfaxte jä'i”
- Da dini ya nt'ohni **ts**, **ch**.
- Da bädi ham'u da huts'i ya lengu ne ya däta nt'ot'i.
- Da hyandi hanja yá nt'ot'i ya hmää: ’Ra yá ’ñepi ya hñä ne ra hmunts'a mfaxte jä'i.

Ma ga nxädihu

Nxädi nuna ñäui.

¿Teme thogi ra mäle Francisca?

¿Togo bi meui ra mäle Francisca?

¿Te bi 'yapabi ra xahnate Francisco ra mäle Francisca?

¿Te bi dädi ra xahnate? ¿ha gi pädi n'aa hñähñu di tho n'aa thogi ko ya ñämfo ne hingi pädi ra hñämfo?

Nxədi nuya mfeni.

¿Togo gi beni bi hyoki ya nkohi 'ra yá 'ñepi ya hñä?
¿Teme da tsə gi tini ha nuna he'minu?
¿Te da max'i nuna nhehenu?

Nxədi nuya 'ñepi ya hñä.

'RA YÁ 'ÑEPI YA HÑÄ NXOGE TE DA T'OT'E

MFENI N'AA:

Nuna nkohinu ge pa ga'tho ya jä'i ne go hoñ'u, ne da nhumansu ga'tho ha ra hai M'onda, ne honi da fädi ne da ñäni ya 'ra yá 'ñepi ya hñä, n'aa ngu n'aa ya jä'i ne ga'tho ya hnini hñähñu, njap'u ne da 'ñudi ne da mää da ñä yá hñä.

MFENI YOHO:

Hmää 'ret'a. Ya ndä ma da zu yá 'ñepi ya hnini da tsə da ñänse rá mfeni ha nuna hñä ñä. Pa da t'ot'e njap'u ha ga'tho ya ts'utbi ne ya nzayga habu da ts'its'i. Honse ua n'aa hmunts'i. Xa ñho di fädi yá nt'umbi ne yá nzäi ngu xi hmää ha ra däta he'mi hog a m'ui M'onda.

Kuati nuna da juati ra mfeni.

'Ra yá 'ñepi ya hñä
xi thoki pa...

Yá m'ui ne yá nzäi
ngu mä ha ra däta
hoga m'ui M'onda.

Noni 'ra yá 'ñepi
ya hñä...

Ya jä'itho.

Ya ndä hinda dots'e
da mets'i ya hnini ne
t'uhnini hñähñu...

Da ñä ne da te
ra hñä.

Ha ga'tho ya ts'utbi
ne ya nzaya ne ha
ga'tho da m'a'mi xa
ñho da mhä...

Ya ts'utui xa ñh
o da nhumañho ra
hñä di ñä.

Xipi ma'ra nuya ri nthädi.

Nxädi ya mfeni.

Xki pe'tsi n'aa hmunts'i ha ri hnini di janu ya mboho ne ya zonte ma gi hñähñu, ne m'efa gi 'rats'i har ñhämfo ua man'a hñä.

Habu ga'tho gi ne gi ma da tsq gi hñä ri he xka nzäi, da tsq gi ju ga'tho nu'ä gi honi ha ra hnini ne da tsq gi ñähñunu n'ehe.

Nxädi nuya hñä ne ñähu teme di hñäts'i.

Di 'ñepi

mahyetho

kaxmfeni

exnsu

Jä'itho

Ra yá ñépi ya
hñä nxoge te da
t'ot'e

'bepi

Nxädi nuya hñäyu ne gi pädi ya nt'ohni.

ts

bätsi

tsoho

tso

tsogi

ch

chala

chu

'ramach'u

chimareku

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya
hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.

Ma ga huts'ihu

Hyandi nuna ñäui.

¿Teme tso ri mfeni ra hmunts'a mfaxte jä'i?

¿Ha bi 'buí nuna ra hmunts'a mfaxte jä'i ñöhnö?

¿Nuna hmunts'i ha fäts'i ya hñähñu?

Ha ri hnini, ¿ja ra hmunts'a mfaxte jä'i n'ehe?

Gi ju nuna ra ntot'he'mi ra hmunts'a mfaxte jä'i ne gi hyoki n'aa 'yonga mfeni.

¿Hangu ya xeni pe'tsi ra ntot'he'mi?

¿Hangu ya mfeni ne da mats'i ra hnini pe'tsi ra hmunts'a?

¿Tema faxte ya ndä?

**Bojä,
mfats'i ya
mengu**

Da n'a mhunts'he ya jöi me ntokwä honi
da te ne da metsi rá tsedi ra hnini, ne
honi da metsi ya beñi nya mengunu ne
hinda ma yatu ne da metsi näa honi

MFENI HANJA DA TE

Di beñhe ge pa da te nya ma mengu he
ge da metsi ra ngu ntuti

Hlingi teni no mhunntsa mfeni

Majani

Gatho yä meti

Honi da te

Nku me maxte

Ya nthdhä da mhuntsi

Mpefi mahyegi

Honi ra mfödl

Nxädi, hoki ne gi ñähu.

Ma gi hyanda ya mfeni ne gi huts'i ma'ra di mää mahyetho.

Ra hmunts'a mfaxte jä'i ñöñhö me Nt'okua faxa ra hnini ne nuya jä'i juki ya xido ne häni ra bojä.

Nuya 'behñä xa pe'tsi rá nsu ne xa mpefi jange da tsa da t'umbi n'aa bojä hmihi ne 'ramts'u da gut'i ne njap'u da 'uini yá bätsi.

K'onts'i nuya hñä ne gi ñähu teme ñhee.

hmunts'i

hnini

'befi

jat'i

'bgñhuni

njuts'i

nt'oxgu

Rá he'mi ntheki ya nt'ot'i ne ya m'ede

→ **Gi ju ri he'mi ntheki ne ya m'ede gi zote ya
hñä ne gi 'yot'i ha ri mfixhe'mi.**

 Juati nuya hñä hñuts'i ya nt'ohni di 'ñepi:
"ts" ne "ch".

_____ 'äni   _____ ji   ju _____ 'i

nt'ä _____ 'i   _____ aa   _____ e

_____ u   _____ uku   'rama _____ 'u

_____ 'ulo   _____ ala   _____ o

Hyandi ne gi beni hanja thuts'i ya däta ne
ya lëngu nt'ot'i.

Ts

ts

Tsihi ya tänzä tsitsi ya jä'i di ma yá hnini.

Ch

ch

Ch'utho ya 'ñepi fäts'i ya chu ne ya xita
ñähñu.

Rá hë'mi nthëki ya nt'ot'i ne ya m'ede

 Gi nxqdi ra ntot'he'mi ra hmunts'a mfaxte jä'i ne 'ra yá 'ñepi ya hñä, hyeeki ne gi thädi.

'RA YÁ 'ÑEPI YA HÑÄ NXOGE TE DA T'OT'E

MFENI N'AA:

Nuna nkohinu ge pa ga'tho ya jä'i ne go hoñ'u, ne da nhumansu ga'tho ha ra hai M'onda, ne honi da fädi ne da ñäni ya 'ra yá 'ñepi ya hñä, n'aa ngu n'aa ya jä'i ne ga'tho ya hnini hñähñu, njap'u ne da 'ñudi ne da mää da ñä yá hñä

MFENI YOHO:

Hmää 'ret'a. Ya ndä ma da zu yá 'ñepi ya hnini da tsq da ñänse rá mfeni ha nuna hñä ñä. Pa da t'ot'e njap'u ha ga'tho ya ts'utbi ne ya nzaya habu da ts'its'i. Honse ua n'aa hmunts'i. Xa ñho di fädi yá nt'umbi ne yá nzäi ngu xi hmää ha ra däta he'mi hogu m'u*yi* M'onda.

¿Ndana nuya yoho ya he'mi di hñäx'i ne yo'ä?
¿Ha gi beni nuya yoho ya he'mi espa rá nsu ya jä'itho ne hanja gi beni njap'u? ¿Ndana nuya yoho fax'i gi pe'tsi ra bojä ne ndana ñäñ'a'i?

NTSATI HÑU

1. ¿Ha gi handi da tsq gi hoka n'aa huts'i he'mi gi pempi
rá xahnate ri bätsi hñähñu?, huts'i.

---

2. ¿Da tsq gi pädi yá xeni n'a hmää?, ndana'u?

---

3. ¿Huts'i 'ra ya 'nepi ya hñä xka pädi?

---

4. ¿Nupya gi pädi gi hñet'i ne gi huts'i, tema gi handi hingi
ñhee ne tema ñhee ra nthuts'i ne ra nxaqdi ha ra hñähñu?

Nthuts'i

Nthuts'i

Nthuts'i

Nthuts'i

NXI YA M'ET'OMFÄDI

Di fudi ga nxgdi ne ga huts'i ma hñä. HÑÄHÑU

Rá thuuuhu ra bätsi ua däta järí

Mpothuhu tada

Mpothuhu näna

Thuuuhu

Gi huts'i n'aa ñho nuya mfädi xi uadi
xañhotoho n'a ngu n'aa ya xení.

RFE

RA HMUNTS'A MFÄDI N'AA

- Ma da gy hanja da hyandatho ra hñähñu.
- Ma da hyoki ya t'ofo ha ra hñä hñähñu.
- Ma da hyandi ne da huahni ya nt'ohñä ne ne ya nt'ohni ha ra hmunts'i nt'ot'i hñähñu.
- Ma da hyandi tengu 'ra ya t'ofo.

RA HMUNTS'A MFÄDI YOHO

- Da dini ya hñä mahyoni ha ra hmää da nxgdi.
- Da 'yot'i ya hmää.
- Da dini ne da bädi ya nt'ot'i nt'ohni ha ra hñä hñähñu.
- Da bädi hanja xa thoki 'ra ya hmää.

Di mää majäni xa adi xa ñhootho nuna xení.

Ra pa

Rá thuuuhu ne ra mpote'yompate

Di mää majäni xa adi xa ñhootho nuna xení.

Ra pa

Rá thuuuhu ne ra mpote'yompate

¿Teme da p^ädi?

¿Te ga japi?

Rá thuuhu ne ra mpote rai jäi bätsthö ne däta

Ra pa bi thoki.

Ra pa:

Hab^u bi thoki:

Rá thuuhu ra unga ns^gpa nx^gdi.
